

*Gutxiagorekin ongi bizitzea.
Justizia-irizpideekin,
muga fisikoetara doitzea*

Gutxiagorekin ongi bizitzea.

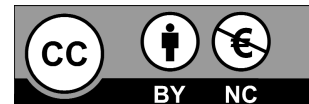
Justizia-irizpideekin, muga fisikoetara doitzea

Hitzaurre gisa	5
Sarrera	7
1. Krisi globala: adimen itsu baten emaitza	10
a) Krisi ekologikoa.	11
b) Gizarte-krisia.	18
c) Zainketa-krisia	25
2. Ezer ere ez daiteke mugarik gabe hazi planeta mugadunean.	28
3. Hazkuntetik libratu beharra dago: gutxiago, hobeki bizitzeko	30
a) Ongi bizitzea, askoz ere gutxiagorekin: nahikotasun-printzipioa	31
b) Bizia mantentzera lotutako ekoizpena, ez haren suntsiketara	32
c) Erro-erroko aldaketa lan-ereduan	34
d) Kolektibotasuna berreraikitzea, lankidetzat sustatzea	36
e) Aberastasuna banatzea eta berdintasuna	41
f) Aliantzak ehuntzea; gehiengoak eraikitzea	42
Oharrak	44

Argitaletxea: Manu Robles-Arangiz Institutua
 Barrainkua, 13
 48009 BILBO
 www.mrafundazioa.org

ISBN: 978-84-936523-8-8

Lege gordailua:

Yayo Herrero (Madril, 1965) FUHEM erakundeko zuzendaria da. FUHEM gai ekosozialen ikerketan eta zabalkundearen diharduen irabazi-asmorik gabeko erakunde bat da. Halaber, bestelako hezkuntza du helburu; hezkuntza konprometitu, laiko eta desberdintasun ororen konpentsatzailea, alegia.

Ekintza-mugimenduen arloan, Ekologistak Martxan taldeko koordinatzaile-kide konfederala da. Ecologista, Papeles de Relaciones Ecosociales eta Cambio Global aldizkarietako erredakzio-kontseiluetako kidea da.

Haren ikerketa-ildo nagusia aldaketa globala da, eta, horrekin batera, aldaketa horrek ekologian, gizartean eta kulturaren dituen eraginak, aldaketaren kontrako irtenbideak, bai eta feminismoaren eta ekologismoaren arteko loturak eta sinergiak ere.

Hainbat libururen egile-kidea da: "Cambiar las gafas de ver el mundo. Una cultura de las sostenibilidad" (Libros en Acción, 2011), "Decrecimientos: sobre los que hay que cambiar en la vida cotidiana", Carlos Taibok koordinatua (La Catarata, 2010), "Claves del Ecologismo Social" (Libros en Acción, 2010), "Educación y ecología. El curriculum oculto de los libros de texto" (Popular, 2007).

Hitzaurre gisa

Nola aurre egin zuzentasunez gainbehera ekologikoari?

Yayo Herrero

Gizakiok erabat gaude naturaren eta beste pertsona batzuen denboren mendean; gehienbat, gizarte patriarkaletako emakumeek gorputzak zaintzeari eskaintzen dioten denboraren mendean, gorputzak ere amaikorrak eta ahulak baitira. Bi mendekotasun horiek saihestezinak dira, baina kultura kapitalistak (bai eta, zoritxarrez, kapitalismoaren aurkako arrazionaltasun batzuk ere) bi mendetasunei bizkarra emanaz eraiki dira.

Muga materialei bizkarra emanda bizitzearen ondorioz, biziari berari eusten dioten oinarri fisikoen eta prozesu dinamikoen kontrako ekoizpen, banaketa eta kontsumo eredu bat eraiki dugu. Eredu hori, gainera, erabat da bidegabea eta berdintasunik gabea, eta ez da gauza izan jende gehienaren oinarritzko beharrak asetzeko.

Diru-irabaziak sortzeari esaten zaio ekoizpena gure mendebaldeko munduan, batere kontuan hartu gabe ekoizpen horren oinarrian natura dagoela. Berdin dio barazkiak eta

armak “ekoizteak”. Gauza garrantzitsu bakarra da ekoizpen hori (egia esan, lehendik dau den baliabide mugatuak erauzi eta eraldatzea) lagungarria izatea ekonomiaren hazkunde neurtzeko erabiltzen diren diru-agregatuak ugaritze aldera.

Mugak gainezka egina dagoen planeta batean bizi gara, non gainbehera fasean baitaude nekazaritza-hiri-industrian dautzan metabolismoaren funtzionamendurako egun ezinbestekoak diren material batzuk; bada, ekonomiaren arlo materialaren deshazkundera ez da aukera bat. Jende asko (Periferiakoa, batez ere), izan ere, erregai fosilen, ur gezaren edo lur emankorren eskasiak jota bizi da, eta horrek ez du atzerabiderik.

Guk nahi ala ez, arlo materiala deshaziko denez, berdintasunaren eta justiziaren alde ari diren erakundeek eta gizarte mugimenduek bestelako ekonomia eraikitzen ahalegin du beharko lukete, ekoizpena bizitza mantentzeko oinarria izan dadin; ez, ordea, bizi-

tza suntsitzeko oinarria. Ildo horrekin bat, behar-beharrezkoa zaigu aztertzea derrigorezko zer ekoizpen eta zer lan komeni den sozialki sustatzea, eta zer jarduera kaltegarri komeni den birmoldatzea, haietan diharduten gizon-emakumeak babesteko.

Diotenez, gizarte ugalketa ahalbidetzen duten ondasunak eta zerbitzuak sortzeko prozesuari esaten zaio ekonomia. Etengabe bazterturik gelditzen da, dena dela, etxeetako gizarte ugalketa, zeina, lanaren banaketa sexualak eraginda, emakumeen bizkar gainean erortzen baita, eta, emakumea ekonomikoki ageri denean, soldatapean aritzeagatik, sektorerik prekarioen, ahulen eta esplotatuenetakoa da.

Denbora luzaz, mugimendu ekologistak eta sindikalgintzak elkarri bizkarra eman diote eta elkarren aurka ere bizi izan dira. Kapitalismoaren aurkako ekologismo sozial batek kapitalaren eta lanaren arteko kontraesanetan pausatu behar du begirada, eta negoziazio kolektiboari eta lan-eskubideari

eusteko kezka izan behar du. Egiazko lurraldeetan sustraituriko sindikalgintzak ezin du ahaztu kapitalismoaren ekoizpen moldea, funtsean, bizitza mantentzearen aurkakoa dela.

Lanaren kontzeptua bera eztabaidatu beharra dago, ekoizpenaz gain, etxeko ugalketa eta eguneroko ongizatearen kudeaketa ere barne hartzeko; aztertu beharra dago zer sektorek eta jarduerak balio duten giza premiak asetzeko, eta zeintzuek baldintzatzen duten etorkizuna, baita epe laburrean ere; ikertu beharra dago zer aliantza eta sinergia izan daitezkeen sindikalgintza, ekologismoa, feminismoa eta beste mugimendu batzuk borroka bateratuetan elkartzeko tresna egokiak. Horra hor berehalako batean egin beharreko lanak; gaur egun, izan ere, itxuraz, aliantzak ehuntzea eta mugimendua egituratzea bide bakarra baita, bizi digun "estatu-kolpe" neoliberalaren kontra ekiteko eta bestelako errealitate bat eraikitzeko; hots, bere baitan hartzen gaituen planetarekiko errealitate bateragarri eta bidezko bat eraikitzeko.

Gutxiagorekin ongi bizitzea Justizia-irizpideekin bat, muga fisikoetara doitzea

Yayo Herrero

Sarrera

Erromako Klubak, 1972an, argitaratutako Meadows Txostenak¹ argi eta garbi azaldu zuen ez zela batere bideragarria munduko biztanleria eta kontsumoa etengabe haztea. Ohartarazi zuen, zehazki, gurea bezalako mundu mugatu batean (fisikoki mugatua), ezinezkoa zela etengabe materialak eraztea, urak, lurra eta airea kutsatzea, ekosistemak hondatzea eta demografia haztea. Txostenak, gainera, ohartarazi egin zuen, faktore haien guztien hazkunde esponentzialerako joera aldatu ezean, planetaren mugak gainditzeko arriskuan egongo ginela, halako hazkunde etengabe eta esponentziala aldi baterako baidarik ez baitaiteke gertatu mundu fisikoan. Hamarkada horretan, aldi berean, Ingurumen Hezkuntza sortu zen, hezkuntzaren mundutik gizartearen eta ekologiaren kezka berriari erantzuteko.

30 urte baino gehiago joan diren honetan, argi dago arazo horri konponbidea eman ordez, handitu egin dela². Gizadia, izan ere, ez dago gaur egun biosfera gainditzeko arris-

kuan, Ernest Garcíaak “translimitación” esaten dion atakara iritsi baita; hau da, gizadiak mugak gainditu egin ditu³.

NBEk Milurtekoko Ekosistemen Ebaluazioa izeneko lana bultzatu zuen⁴, eta azterlana bat dator aurreko txostenek esandakoarekin. Horrela, gure planetako ekosistemak nola dauden aztertu ondoren, ondorioa guztiz adierazgarria da: hots, ekosistemek gaur egun ematen dituzten zerbitzuen bi herenak kaltetuak daude. Horrenbestez, bide beretik jarraituz gero, hemendik hamarkada gutxi batzuetara, erabat ezinezkoa izan liteke munduko pobreziaren arazoei erantzutea eta behar bezalako konponbidea ematea.

UNIA unibertsitatearen Saberes para el Cambio foroan aritutako adituen mahaiak 2008an azaldu zuen bezala, afera da gizadiak (herrialde aberatsenek, batez ere) ez diotela krisiaren erroari ekin: hots, oinarri-oinarrian gatazka bat dago baliabide mugatuak dituen Lur planetaren eta egun indarrean dagoen gizarte- eta ekonomia-arloko sistemaren artean, sistema hori hedapen etengabe oinarri-

tua baitago, eta metaketaren dinamikak bulztaturik baitoa aurrera⁵.

Lan horiei esker, argi esan dezakegu egoera oso txarra dela: bestela esanik, planeta egiazko larrialdian dago⁶. Giza espeziearen zati txiki baten bizimodua aldaketa azkarra eragiten ari zaie naturaren oreka dinamikoei. Natura berez antolatzen da, eta arriskua dago ez ote dugun bizi-baldintzen aldaketa behartuko, eta, gauza jakina da bizi-baldintza horiei esker zabaldu egin zela gure espeziea.

Aldaketa hain da handia, non Paul Crutzen Kimika Nobel saridunak proposatu baitu egungo geologia-aldiari Antropozenoa esatea, Homo Sapiens espeziea baita lurrazala gehien modelatzen ari dena, bai eta planetaren dinamika globala antolatzen duten ziklo bigeokimiko konplexuak nabarmen aldatzen ari dena ere⁷.

Antropozenoa sorrarazi duen pentsamendu- eta ekintza-ereduak, ordea, ez dio soilik eragiten arlo ekologikoari. Eredu horren ondorioz, gizartea, ekonomia eta kultura ulertzeko modua aldatu egin da, eta horrek sakon baino sakonago eraldatu ditu giza izaeraren oinarrian dauden osagai asko: aldi berean, eredu horrek eraginda, gaizki banatuta daude Lur planetak ematen dituen baliabideak eta ondasunak; familiek ezin diote eguneroko ongizateari eutsi, ezta ugalketa sozialari ere; ereduak suntsitu egiten ditu giza "animalia", oroz gain, gizarte-izaki bihurtu

zuten lankidetzadynamikak; ezabatu egiten du etorkizuneko belaunaldien bideragarritasuna; sinplifikatu egiten ditu planetako beste espezie askorekin batera eboluzionarazi gaituzten elkarren mendekotasunezko prozesuak...

Orain dela hamarkada askotatik hona, zientziaren arlo askok (ekologiak, ekonomiak, soziologiak, filosofiak, geografiak eta historiak) ohartarazi dute hondagarriak izan daitezkeen arriskuak eragiten ari garela, eta argi utzi dute egungo krisia ez dela soilik ekonomikoa, finantzarioa, soziala edo ekologikoa. Hau da, krisiak handik eta hemendik edaten du, alde eta arlo guztietatik, eta arlo horiek elkarri eragiten diote. Bestela esanik, ezinezkoa da arlo horietako bakar bati ekitea, besteak alde batera utzita. Guztiei batera ekin behar zaie. Argi dago, beraz, egungo krisiak zibilizazioa bere osoan jo duela, eta hori ikusita, behartuak gaude gure egungo ereduaz gogoeta egitera, gure eredu birsortzera eta eredu bideragarri eta bidezko baterantz joztera.

Aldaketa, gainera, ez daiteke inola ere geldoa izan, zaila izanda ere. Hau da, egungo arazo ekologiko handienetako batzuk datozen hamarkadetan onbideratu beharko ditugu. Klima-aldaketaren ondorioz, edo erregai fosilak agortzearen ondorioz, izan ere, behartuak gaude egiturazko aldaketa sakonak egi-

tera, gehienez ere, hemendik hamar edo hamabost urtera:

“Oso denbora gutxi dugu gure ekintzek berek sorrarazi dituzten ondorioei behar bezala erantzuteko, eta horrek larritasuna sortzen du: zientzia eta teknologia garatzeko ibilbideak eta industria-gizartearen bilakaerak gero eta antz handiagoa dute kontrolik gabeko ibilgailu baten lasterketa suizidarekin. Horrela ekinez, denbora agortzen ari gara. “Jadanik ez dugu okertzen jarraitzeko astirik”. Horra hor zeinen ohartarazpen larria egin zigun 1974an Europako Ekonomia Erkidegoko presidente ohi erradikalizatuak (Sicco Mansholt jaunak) bere “La crisis de nuestra civilización” liburuari amaiera ematerakoan⁸.

Aurrez aurre dugun krisi globalaren tamaina ikusita, egokia izan daiteke Santosek egin duen proposamena, zertarako eta kontratu sozial berria ezartzeko⁹; kontratu sozial berria, gizon-emakumeak naturako osagai diren aldetik eta elkarren arteko mendetasunean bizi diren aldetik engaiatzeko. Ikuspegi berri horri esker, aukerabideak ezarri, galdutako bideak aurkitu eta ibilbide berriak urratuko ditugu planetarekin harmonia sozialean eta bakean bizitzeko.

Duela hamarkada askotatik hona, ekologismoaren eginkizunaren funts nagusia gezur bat azaleratzea izan da: planeta mugadunean hazkunde etengabearen gezurra azaleratzea, hain zuzen ere. Ondotik, azterketa horiek

pentsamendu kritikoa lantzen duten beste talde eta sektore batzuen artean zabaldu dira, eta talde eta sektore horiek aldi berean diskurso ekologista osatu eta aberastu dute; guztiak hazkunde-eragozpenean datzan mugimendu baten inguruan elkartu dira.

Mugimendu horri deshazkundera esaten zaio. Handik eta hemendik edan duen mugimendua da, eragin hau eta hura jasotakoa da, hainbat arlotako ekarpenez hornituta dago, eta haxe proposatzen du: mendebaldeko bizimoduaren oinarrian dagoen logika alde batera uztea. Hazkunde-gizartearen bideragarritasunik eza salatu nahi du, eta hainbat kontu jarri ditu mahai gainean: adibidez, material-erazketa errotik murriztea; aunitzez ere hondakin gutxiago sortzea; eta gizartean, ekonomian, ekologian eta kulturen behar adina aldaketa eragitea, murrizketa hori justizia sozialekin bat datozen irizpideetan bermatzeko.

Mugimenduak, funtsean, gizarteak eta ekologiarren munduak egungo ekonomia-ereduari egiten dizkieten kritikak ditu iturri, bai eta ikuskera feminista asko ere, eta Hegoaldeko herrialdeetatik datozen gogoetak ere bai. Hitza bera (deshazkundera), bultzatzaileen iritziz, indar handi-handia duen eslogan bat da¹⁰, eta ohartarazi nahi du krisi globalera eraman gaituen neurririk eta mugarik gabeko gizartearen hautsi beharraz.

1. Krisi globala: adimen itsuaren emaitza

Naredok¹¹ hauxe jarri du agerian: Industria Iraultza iritsi arte, gizon-emakumeak, gainerako izaki bizidunak bezala, fotosintesiak emandako baliabideetatik eta ingurune hurbilenean aurkitzen zituzten materialetatik bizi izan ziren.

Gizakiek biosferaren jarduna imitatzen zuten eta, horri esker, gizon-emakumeek beren iraunkortasuna bermatu zuten. Biziak, azken finean, munduko dibertsitateari eustea zuen oinarri. Den-dena kate batean, ziklo batean, erabili egiten zen eta, kate edo ziklo horri esker, material erabiliak berritzea ziurtatua zegoen. Bizi-erritmoak naturaren zikloek berek markatzen zituzten, eta eguzki-energiak naturaren zikloak eragiten zituen.

Gizon-emakumeak, dena dela, biosferaren jardunetik aldentzen hasi ziren, jatorri fosila zuen energia erabiltzen hastean, erauzketak eta ekoizpenak are azkarrago egiteko. Lehenik, ikatza, eta ondotik, gas naturala eta petrolioa eskura izateak ahalbideturik, garraio horizontala planeta osoan barna zabaldu egin zen. 300 milioi urte lehenago lurperatutako basoek makinak hornitzeko aukera eman zuten, eta, makinei esker, gizakiak mineralak eta erregaiak erauzi zituen, bestelako makinak elikatzeke; horra hor nola hasi zen egungo zibilizazioa osatu duen hazkunde-gurpila.

Mendez mendeko nekazaritzaren iraunkortasunari eutsi egin zitzaion, lurzoruko mineral-erauzketak lurzoruak lehengoratzeko erritmoekin bat zetozelako. Laborantzak lurzoru eta klima bakoitzera moldatzen ziren. Egun, ordea, mendez mende berriztagarriak izan diren ekoizpenek ere (nekazaritzak, arrantzak eta basogintzak) betiko molde hori hautsi dute; hau da, energia fosila erabiltzen dute, urarekin, ongarri kimikoekin eta teknika modernoekin batera, eta, horren ondorioz, ekoizpen erritmoak azkartu egiten dira natur baliabideak hondatzearen kaltetan, eta gogoratu behar da ekoizpenak natur baliabide horiei esker berriztatzen zirela¹².

Hazkunde masibo hori, erabat mugarik gabea, lurrazalean dauden materialen stockak eskala handian ustiatzean datza, eta horrek eboluzioak eman digun natur ondarea hondatzea dakar berekin, hala baliabide berriztazekin erazten direlako, nola hondakinak sortzen direlako, eta hori erabat da globalki bideraezina.

Ekonomia ulertzeko moduan gertatu ziren aldaketen jatorria eta oinarria naturaren ikusketa mekanizistan eta utilitaristan dautza. Ikuskera hori errotu egin zen, Aro Modernoan jaiotako zientziak munduaren gainean zabaldu zuten begiradaren bitartez.

Zientzia modernoa eraikitzerakoan, izan ere, pentsatzen zen pentsalaria mundutik itzuri zitekeela gure mundua berarengandik

aparte balego bezala, ezagutza erabat objektiboa, neutrala eta unibertuala zelakoan. Zientzien iraultzaren ondorioz, gizakiak natura tresneria izugarri handi baten gisara jo zuen, atalka moztu eta aztertu zitekeena. Handik aurrera, gizakiaren begitarako, natura automata bat izan zen, matematika-lege eterno eta aldaezinei lotutakoa, eta lege horiek, gainera, naturaren etorkizuna baldintzatu eta iragana azaltzen zuten.

Gaur egun, jakin badakigu eredu hori oso erabilgarria izan dela industrian, baina kalte izugarria egin diola Lurraren gaineko bizitzari. Gauza hilen logikak¹³ ez du bizien mundua azaltzeko balio. Ekosistema batean, landareek, animaliek eta mikroorganismoek lankidetzan bizian dihardute eta, horregatik, ez daiteke huraxe ulertu, atal bakoitza bereiz aztertuta.

Errealitatearen ikuspegi atomizatu eta barreiatuak ondorio nabarmenak eragiten ditu gure ingurunean. Erabaki askok, izan ere, harreman-mataza nahasia aldarazten dute, eta aldaketa horiek aurreikus ez daitezkeen ondorioak sortzen dituzte; lurraldea antolatzeko eta azpiegiturak sortzeko erabakiez mintzo gara, edota produktu kimikoak eta hazi transgenikoak saltzeko kanpainez, esaterako. Jarduketan horiek, azken finean, errealitatearen ezagutza zatikatuan oinarritzen dira, eta askotan ez dute ezagutzen izaki bizidun oro lotzen duen harreman-sare trinkoa, ezta

zergatik gertatzen diren halako fenomeno jakin batzuk ere, begirada murriztaile baten ikuspegitik, fenomeno horiek ikusi ere ez baitira egiten.

Zientziak berak aspaldi gaitzetsi zuen mekanika klasikoa, hau da, kultura eta natura bereiztearen kontu hori; bestela esanik, zientziaren ikuspegitik, haietako bakoitzak bere kasa ez du munduaren konplexutasuna azaltzeko gaitasunik. Begirada horiek, hala ere, sendo erroturik diraute gure gizartean eta, horrez gain, abangoardiako teknologia- eta industria-aplikazio askotan daude; esan daiteke, beraz, "multzo eta osotasun guztiak hausten dituen adimen itsu batez jokatzen dutela, subjektu guztiak beren giroetatik bereizita"¹⁴.

a) *Krisi ekologikoa*

Londresko Geologia Elkargoak¹⁵ dio Holozenoa bukatu dela, hau da, nekazaritzaren agerpenarekin eta giza zibilizazioak hedatu eta bilakatzearekin hasitako aroa (azken 12.000 urteak, gutxi gorabehera). Bukatu da, beraz, glaziazioen arteko aroa, Holozenoa, tenperatura globalari dagokionez egonkorra izan dena; orain, azken milioika urteetan nonbait parerik izan ez duen aroan sartu omen gara. Aro historiko berrian gaude, giza espezieak Lur planetan izan duen eraginaren ondorioz¹⁶.

"Giza espezieak bere osoan ez ditu holako aldaketa-dinamikak eragin, baina gizakiaren

gero eta zati handiago batek dihardu sistema sozioekonomiko batek ederki bultzaturik eta baldintzaturik; sistema oso geruzatua dago eta haren baitan dauden gizarteen eta giza-banakoen ardurak eta eraginak oso desberdinak dira, eta Historian lehen aldiz planeta osoaren ekologia- eta geomorfologia-sistema aldatu egin du¹⁷.

Lurraren klimaren funtzionamenduaren aldaketaz mintzo gara, planetako hidrologia-sistemen osaketaren eta ezaugarrien aldaketaz, planetako bizitzaren dibertsitatearen, konplexutasunaren eta tamainaren aldaketaz, paisaiaren beraren eta lurraldearen aldaketaz.

Gaur egun, hiri-nekazaritza-industrian oinarritutako sistema da lehen geomorfologia-indarra. Gizakiaren eraginez diharduen indarra da (indar antropozentrikoa), mugarik gabeko hazkundera eta dirua mugarik gabe metatzea oinarri dituen sistema batek eragindakoa eta handitutakoa. "Eta indar horren eraginek ehunka edo milaka urtez iraungo dute, eta ondorioek etorkizuneko bilakaera oro baldintzatuko dute"¹⁸.

XIX. eta XX. mendeetan, jendeak pentsatzen zuen biosfera agortezina zela. Baina, bat-batean, biosferaren gaitasuna gaintu egin dugu. Daly-ren arabera, XX. mendean mundu "huts" batetik mundu "bete" batera igaro ginen¹⁹.

Gaur egun, mendebaldeko ekonomiaren metabolismo fisikoak Lur planetaren birsor-

tze-gaitasuna gaintu du, erregai fosilek ahalbidetu duten zama-gaitasuna handitu izanaren ondorioz. Egoera hori, ordea, oso laster bukatuko da, energia ezinbestean gain-behera hasiko delako²⁰.

Egungo sistema ekonomikoak bezala, sistema hori indarrean dagoen gizarteetan bizi garenok, bizkarra eman diogu egintza horri, eta, gaur egun, hein handian, oraindik ere bizkarra ematen diogu. Gehiago beti hobe izaten delako ideia inguruan egituratu den jendearen iruditeriak sekulako indarra dauka; eta ez dugu ahaztu behar, gainera, baikortasun teknologikoak iruditerian izan duen eragina. Horrela, horren ondorioz, pentsatzen dugu "teknozientzia gauza dela edozein arazo konpontzeko, baita teknozientiak berak sortutakoak ere"²¹; bada, horrexek ezkututzen du krisiaren tamaina.

Dena den, saihestezinak dira, jada, jardun ekonomikoaren prozesuaren beraren muga biofisikoak eta barne kontraesanak.

"Honez gero, ez daiteke ezkutatu hiri-nekazaritza-industrian oinarritutako sistema planeta osora hedatu izanak Naturaren aurka darabilen gerra isila, hondagarria, eta gero eta gehiago areagotzen dena; gaur egun, gainera, sistemaren beraren aurkako bumeran bat bezalakoa da"²².

Egungo ekologia-krisiaren ondorioz, makina bat gertakari jazotzen dira; denek dute elkarren arteko lotura, eta beldur gara ez ote

dituzten gizakia bizi den baldintza biofisikoak eraldatuko. Ondoren, krisi hirukoitz (klima, energia eta biodibertsitatea) baten alderdi nagusiak taxutuko ditugu, jakinik ere krisi ekologikoaren sintomak gehiago direla, hemengo hau berrikuspen laburra baita.

Klima-aldaketa

Aldaketa globalean gaude, eta, aldaketaren ondorioz zabaldiena klima-aldaketa da, berotegi-efektuko gasak atmosferan ugaritu izanak eragindakoa.

Berotegi-efektua terminoa erabiltzen dugu, atmosferak Lurraren azala berotzeko duen garrantzia nabarmentzeko. Atmosfera ia gardena da eguzkitik heldu den argiarekiko (uhin laburreko argi ikusgai eta infragorriarekiko). Lurrak argi gehiena xurgatu eta atmosferara itzultzen du, non zati bat bero bihurtzen baita, atmosferan bertan dauden gas batzuek huraxe hartzerakoan. Gas horiei esker, atmosferak berreskuratu egiten du ihes egin nahi duen eguzki-energiaren zati bat eta, horri esker, Lurra ez da hozten.

Berotegi-efektu naturala garrantzitsua da; bestela, holako efekturik gabe, Lurraren azaleko tenperatura -18°C izango zen, batez beste. Giza jarduerak nolakoak, horrenbeste-koak dira Lurreko izpi infragorriak hartzeko gauza diren gas-metaketak atmosferan (CO^2 , metanoa, N^2O , CFC edo O^3).

Gaur egun, holako gas-metaketak izugarri handitu dira; horren ondorioz, beraz, atmosferak bero handiagoa atxikitzen du, eta horrek Lurreko tenperatura globala igoarazi du.

Prozesu horretako gas-eragile nagusia CO^2 da. Lehenago baino askoz ere CO^2 gehiago isurtzen da atmosferara, hainbat arrazoi direla medio: erregai fosilak erretzea, zementu-lantegien jarduera eta bazterrak izugarri soildu edo basogabetu izana. CO^2 gehiegi sortzen da; lehenago, naturak berak bere bitartekoak zituen isurpenak erregulatzeko; egun, ordea, ez; fotosintesiari ari gara, bai eta lurpeko eta itsasoko biltegiak ere.

Berotegi-efektua handitu izanaren ondorioz, Lurraren atmosfera nabarmen berotu da, eta horrek klima-aldaketa eragin du. Klima-aldaketak, aldi berean, prezipitazio-erregimenen aldaketa globala ekarri du (euri kopurua, banaketa, hondamendiak), eta aldatu ere egin ditu itsasoko uren dinamikak (maila, hozberoa, itsaslasterrak) eta ekosistemetan gertatzen diren elkarreraginak; azkenik, lur eta itsasoan banaketa desberdina eragin du, itsas maila igotzearen ondorioz^{23 24}.

Planetako tenperaturaren batez bestekoa oso azkar igotzearen ondorioz, aldaketak gertatu dira animalia eta landare askoren bizikloetan, eta baldintza berritara egokitzeko astirik gabe, ez dira elikatzeko eta ugaltzeko gauza izango. Era berean, bazter batzuetatik

desagertuak ziren gaixotasunak berragertu dira. Euri-erregimena aldatu izanak, gainera, lehorteak eta euri jakak ekartzen ditu berekin, eta horrek larriki zailtzen du biziraupeneko nekazaritzan eta abeltzaintzan diharduten herrien bizitza. Poloen urtzaldiaren ondorioz, itsasertzak arian-arian urpean geldituko dira, eta toki horietako biztanleek beren habitata galduko dute. Animalia eta landare espezie jakin batzuen populazioa murrizteak eragin kaltegarria dauka haien bizkarretik bizi diren beste espezie batzuegan, eta elkarren arteko mendekotasunen kateak ekosistema guztia ukitzen du. Aldaketa horien guztien ondorioz, gero eta zailagoa da gizakientzako elikagaiak ekoiztea.

Munduko toki askotan, emakumeak arduratzen dira biziraupenerako elikagaiak ekoizteaz eta ura bilatzeaz. Emakumeak arduratu baitira herri-lurren emankortasuna mantentzeaz; haiek auzokideen arteko bizitza antolatu dute, bai eta haur abandonatuak eta umezurtzak babesteko sistemak ere; emakumeek, halaber, lurra babestu dute, bai eta haien familien eta herrien biziraupena ere.

Hori dela eta, ez da harritzekoa horrenbeste emakume biziaren aldeko hainbeste jardueratan aritzea: basoak, ura, arlo komunitarioak eta gizakien bizitza. Emakumeek jakin badakite baliabide horiek hondatzen badira, haien bizia eta senitartekoena hondatuko dela.

Gobernuen arteko Aditu Talde bat eratu dago Klima Aldaketaz jarduteko (IPCC); nazio-arteko zientifiko talde bat da, eta erkidego zientifikoaren gehiengoaren ordezkaria da. Talde horrek Ebaluazio Txostenak landu ditu, eta onartu du klima-aldaketa gizakiak eragin duela; era berean, zehaztasun osoz baloratu dira klima-aldaketaren egungo eta etorkizuneko ondorioak, eta zer-nolako eragin kaltegarriak izango dituen mundu zabaleko eskualdeetan. Txostenen aurreikuspenen arabera, klima-aldaketen ondorioek, oro har, eskualde pobreenak joko ditu gogorren; beraz, joerari aurre egiten ez bazaio, Iparr-Hegoa desberdintasunak are gehiago handituko dira²⁵.

Etorkizunera begira egindako azterlanetan esaten da tenperatura, batez beste, 1,5 gradu baino gehiago igotzen bada, ingurune-baldintzak hain handiak izango direla, non itzulerarik gabeko puntura iritsi baikaitezke; hau da, puntu horretatik aurrera, aurreikus ezin daitezkeen fenomeno hondagarriak gertatuko dira.

Berotegi-efektuko gas-isurpenak nabarmen murrizten ez baditugu, egoera larri-larria izan daiteke. Baina isurpenak nabarmen murriztuko badira, sakon aldatu beharko dira ekoizpen-, kontsumo-, merkataritza- eta mugikortasun-ereduak; planetako eskualderik aberatsenetan, batez ere. Ez da harritzekoa, beraz, zenbaitek IPCC taldearen ikerlanak eztabai-

datzea, eta are gehiago, klima-aldaketa bera gertatzen ari dela zalantzan jartzea. Zorritzarrez, ordea, IPCC taldearen txostenak eztabaidaezinak dira, eta aldiaren behin berrikuspenak egiten dituzte; eta esan daiteke, premiazkoa dela neurriak hartzea, planeta osoan gertatzen ari diren aldaketak hasieran uste zirenak baino azkarragoak baitira.

Klima-aldaketak ez du berdin ukituko hango eta hemengo biztanleria, ezta geografia-eremuak, ekosistemak, ekonomia-sektoreak, gizarte-sektoreak, emakumeak eta gizonak; beraz, hainbat estrategia behar dira arazoari aurre egiteko. Horrela, zuzentasunik eza ezabatzeko politikari heltzen ez bazaio, talde pobreen eta ahulenen desabantaila are handiagoa izango da; emakumeen artean, batez ere.

IPCC taldearen arabera²⁶, fenomeno naturalak munduko eskualderik eta jenderik pobreenak joko dituzte gogorren; eta, ukituen % 70 emakumeak izango dira. Horrek esan nahi du klima-aldaketak emakume pobreak joko dituela gogorren, haiek arduratzen baitira elikagaiak eta erregaiak kudeatzeaz, eta, zenbait tokitan, ura eta aziendarentzako bazka kudeatzeaz ere. Klima-aldaketaren ondorio kaltegarriak are handiagoak dira pobrezia handieneko herrietan, non zama sozialaren zatirik handiena emakumeen bizkar gainean baitatza; hori dela eta, justizian eta genero-

berdintasunean oinarrituta ekin behar zaio klima-aldaketari.

Arestian esan dugunez, klima-aldaketak joko ditu gogorren emakumeak. Hori, ordea, ez da berezko gauza bat, gizartean, ekonomian eta kulturaren nagusi diren ereduaren ondorio baizik. Esan dezagun, badagoela emakumeentzako neurriak hartzerik, egoera aldatzeko eta emakumeek protagonismo handiagoa izateko; betiere, estatuek, udalerriek eta herriek klima-aldaketa murrizte aldera eta hartara egokitze aldera abiaraziko dituzten ekintza-planetan.

Berriki zendu den Wangari Maathai andreak²⁷, hots, Bake Nobel Saridunak, hauxe esan zuen Nazio Batuek klima-aldaketari buruz antolatu zuen XIII. Konferentzian:

“(..) emakumeen ahotsak hein handian daude berotze globalari buruzko politiken inguruko eztabaidetatik eta negoziazioetatik at, emakume talde bat bakarrik ari baita egokitze eta arintze politikan eta planetan. Ekonomia garatuetan nahiz garapen-bidean dauden ekonomietan, emakumeen esperientziak, sormenak eta gidaritzak konponbidearen osagai izan behar dute”.

Natur baliabideak agortzea

Iritsi da Hubbert-ek aspaldian “petrolioaren goi-unea”²⁸ izena eman zion egoera; hau da, petrolio-erazketa handieneko egoera. Behin goia jo ondoren, erazketa behera hasiko

zen. Gero eta alde handiagoa dago gora doan eskariaren eta agortzen ari diren erreserben artean, eta gero eta garestiagoa eta zailagoa da petrolioaren eruztea. Gaur egun, ez dago inolako aukerabide garbi eta bideragarririk egungo ereduari erantzuteko; egungo ekoizpen-, banaketa- eta kontsumo-eredua energia-jale izugarria baita, eta oraindik ere hazi eta hazi ari da²⁹.

Eguneko petrolio-hobien kokapena ikusita, prospekzio sakonagoak egin behar izaten dira, itsas erdian plataformak sortu behar dira, eta arazketa-prozesuak oso garestiak eta arriskutsuak dira³⁰. Gainbeheraren muga ikusita, petrolio-enpresak berak ere hasi dira energia-iturri alternatiboak aztertzen eta abian jartzen, gora doan energia-kontsumoari eutsi ahal izateko; adibidez, eguzki-energiari, energia eolikoari edo biomasaren energiari heldu diote. Energia horien artean, ordea, bakar batek ere ez du energia fosilen energia-ahalmena. Haien itzulera-tasak (hau da, energia bat sortzeko inbertitzen den energiaren eta ekoizten den energiaren arteko erlazioa) askoz ere txikiagoak dira³¹. Hori, gainera, kontuan hartu gabe energia hartu eta metatzeko tresnak fabrikatzeko behar diren materialen substratu fisikoa.

Mendebaldeko ekonomia hazi egin da petrolioak ekarritako energia merke eta itxuraz agortezinaren "babesean"³². Petrolioak makinak mugitzeko balio izan du, automozio-

ibilgailuak bultzatzeko, elektrizitatea sortzeko. Petrolioari esker, jendeak bizilekutik dozena kilometrora lan egiten du eta oso urrun lantzen diren produktu merkeak jaten ditu. Petrolioaren, gainera, ezinbestekoa da nekazaritza intentsiboan, eta nekazaritzarako intsumoak ekoizteko; ezinbestekoa halaber, arropa, etxeak, altzariak, errepideak, ontziak... egiteko. Petrolioz eraikitako munduan bizi gara, eta hura agortzeak ezinbestean behar izaten gaitu bizi-eredu osoa bestela antolatzea.

Kontua bakarrik ez da energia fosila; hau da, beste natur baliabide batzuk ere izugarriko abiaduran kontsumitzen ditugu, eta hori ez da bateragarria naturak baliabide horiek birsortzeko behar dituen erritmoekin; horren ondorioz, dagoeneko, agerikoa da behar-beharrezkoak zaizkigun beste baliabide batzuen gero eta eskasia handiagoa; adibidez, ur geza, basoak, arrantza, lurzoru emankorrak, basa fauna edota koralezko arzeak.

Natur baliabideak hondatzen direnean edo mehatxatuak daudenean, maiz emakume taldeak ikusten ditugu natur baliabideen alde antolaturik. Emakumeak, izan ere, "pobreen ekologismoa" esaten zaionaren jardura askotako ardatza dira³³. Adibidez, Ekuadorko Esmeraldas probintziako kostaldean, emakume liderrak (amak eta amonak) berez ari dira herriaren eta kamaroneroen artean gertatzen ari den borrokan parte hartzen. Mangladiaren

baliabideetatik bizi den jende txiro eta beltza elkarren artean antolatu da (emakumeen ekimenez) izkira hazteko industriet txikitu duten baliabidea babesteko.

Martínez Alierrek borroka horietako asko bildu ditu, eta zuzenean bildu ditu emakumeen lekukotasunak:

“Beti, edozertarako prest egon gara (...). Orain, gauza baten alde ari gara, gure ekosistemaren alde; ez, lanbidez ekologistak garelako, bizirik jarraitu behar dugulako baizik; zeren, mangladiak galtzen bada, herri bat galdu egingo baita, ez gara izango. (...) Nik gauza bat dakit, nire mangladiaren aldeko borrokan hilko naizela; den-dena erortzen bada ere, nire mangladiak zutik iraungo du eta seme-alabek nire ondoan³⁴.”

Egile berberak beste emakume batzuen borroka ere bildu ditu; lur emankorraren, zikloak mantentzearen eta biziraupenaren aldeko borroka dira:

“Enrique Mayer eta César Fonseca antropologoek kontatu dute Tapuc izeneko perutar erkidegoan, emakume-talde batek irmo baino irmoago esaten zuen berehalako batean kendu egin behar zirela Manayko lursailetan landatutako eukaliptoak. Manay lurra lurgorri uzteko eremua da, eta lur haietan tuberkuluak “txandaka” lantzen dira, lurrari hainbat urtetako atsedena emanez. (...) Emakumeek behin eta berriz azpimarratzen zuten lursailok aitona-amonengandik oinordetzan jaso zituz-

tela, tuberkuluek hornitzeko, eta seme-alabak ez zituztela eukalipto-hostoz elikatuko. Eukaliptoak hazten den tokian, gainera, “lurzorua pobretzen da eta tipulak ereiteko ere ez du balio” (...). Eukaliptoak, XIX. mendetik aurrera, Peruko ekonomiari egin dion ekarpena ukatu gabe, neure buruari galdetzen diot ea emakume horiek arrazoi handiagoa ote zuten eukaliptoak landatzea sustatzen zuten oihan-ingeniariek baino³⁵.

Eta arrisku fisiko handiko egoeretan borrokatzeaz gain, birsortze kontuetan ere engaiztzen dira. Aipa dezagun, esaterako, Kenyako Gerriko Berdearen Mugimendua, Wangari Maathai andreak sortutakoa. 1971ean, Maathaik unibertsitateko lanpostua utzi egin zuen eta emakumeak hasi zen animatzen, ingurumena babestu eta hobetzeko lanari lotzitez. Hasteko, zazpi zehaztutako lantutuetan 1977ko ekainaren 5ean, eta 1992an, mugimendu horrek zazpi milioi zehaztutako banatu zituen, emakume nekazariak Kenyako 22 barrutitan landatuak eta zainduak³⁶.

Biodibertsitatea galtzea

Biodibertsitatea galtzea gure bizi-aseguru handiena xahutzea da. Arestian azaldu dugun bezalaxe, seigarren iraungitze masiborik handienaren aurrean gaude, espezie batek, gizakiak, eragindako lehena³⁷. Biodibertsitatea galtzarekin batera, dibertsitate kulturala ere galtzen da. Mendebaldeko bizi-ereduak inpo-

satzeak berehala ezabatzen ditu gizadiak bere bilakaeran sortu dituen kultur portaera ugariak. Arkitektura tradizionala, adibidez, behar bezalako jakintzaz jantzia dago, neguan berotasunari eta udan freskotasunari eusteko, energia fosilik erabili gabe. Holako jakintzak, ordea, oso azkar galtzen ari dira, eta jendea askotan ez da ohartzen galera horren larritasunaz.

Komunikabideek, noizean behin, ohartarazten digute espezie adierazgarri batzuen balizko iraungitzeaz, eta holako kontuak erraz eta barra-barra zabaltzen dira komunikabideen bitartez, eta gizartearen belarrietara iristen dira. Gutxi dakigu, ordea, etengabe desagertzen diren milaka mikroorganismo, landare eta animalia espezieez.

Gure munduan oraindik bizirik dirauten landare eta animalia espezie askoren populazioek behera egin dute bai kopuruz bai hedaduraz, eta horren ondorioz, haietako asko galzorian daude. Espezieak 100 aldiz azkarrago galtzen ari dira berez behar lukeena baino, eta erritmo hori azkartzen ari da.

1970etik 2005era, planetako biodibertsitateak % 30 egin du behera³⁸. Gogoratu behar da aurreko bost iraungitze handietan, biodibertsitatearen galera absolutua aldian aldiko bizi ziren espezieen % 50en ingurukoa izan zela, eta prozesu horrek ehunka edo milaka urtez iraun zuela, eta bilakaera biologikoa guztiz baldintzatu zuela.

Biodibertsitatea Lurraren biziaren oinarrian bertan dago eta gure izatearen euskarri nagusia da. Mendekotasun hori, ordea, ezkutatua eta ikusezina da ekonomiaren logikaren begietarako. Ez dago gure eskura ordezkape-nik biodibertsitatea artifiziaiki berreraikitzeko. Biodibertsitatea galtzeak, dagonekoz, bi bizi-ziklo ukitu ditu: urarena eta karbonoarena, hain zuzen ere.

Aldaketa globalari bestelako gauzek dakarten zalantza handia erantsi behar zaio. Hauek dira: industria nuklearra ugaritzea, izaki bizi-dunengan dauden prozesu kimikoei kalte egiten dieten milaka kimika-produktu berri merkaturatzea, genetikoki aldatuak dauden organismoak askatzea (haien efektuak ez daitezke aurreikus) eta bioteknologia eta nanoteknologia arloko esperimenduak egitea, eta ez dakigu, egia esan, zer ondorio sortuko duten.

b) Gizarte-krisia

Hazkunde etengabearen oinarritutako sistema ekonomikoa ez da herritar gehienen bizitza-premiak asetzeko gai izan. Orain arte, gizarte-sektore boteretsuen eta aberatsenek beren lurraldeetako mugak gainditu eta munduko beste eskualde batzuetako biodibertsitatea eta "ingurumen-zerbitzuak" inportatu dituzte; beste eskualde horiek, izan ere, oparoak ziren baliabideetan, eta ez zeuden ingurumenari begira hondatuta. Orain, ordea, hori ere aldatzen ari da, eskualde horiek hondatzen

hasiak baitira, eta, horren ondorioz, munduko herrialde pobretuenen egoera larriagotzen ari da, urte sail luze-luzea baitaramate ingurumen-gerra estali hori larruazalean sufritzen.

Mundua ederki polarizatua dago: alde batean, Ipar aberats eta kontsumista dago, eta, bestean, aldiz, oinarrizko baliabideak eskuratzeko zailtasunak dituen Hego pobretua. Giza Garapenari buruzko 2005eko Txostenaren arabera³⁹, 460 milioi gizon-emakumez osaturiko 18 herrialderen egoerak txarrera egin zuen, 1990aren aldean. Munduko biztanleriaren %40k diru-sarreraren %5 baizik ez zuen; %10 aberatsenak, aldiz, %54 dauka. Giza Garapenari buruzko 2011ko Txostenak dio joera hori errotu egin dela, eta Afrikako herrialdeek, bai eta Latinoamerikako eta Asiako eremu zabalek ere, okerragotzen jarraitu dutela. 2011ko Txostenak, gainera, agerian jartzen ditu ingurumen-hondamenaren eta pobrezia areagotzearen artean dau den loturak.

Polarizazio ekonomiko hori ederki ageri da egun erabiltzen diren ohiko adierazle guztietan. Biztanle pobreenen %20ren eta biztanle aberatsenen %20ren arteko aberastasun-erlazioa 1 eta 30 artekoa zen, 1970ean; baina 1etik 74ra handitu egin zen, 2004an. 1960an, biztanle aberatsenen %20k diru-sarrera guztien %70 eskuratzen zuten; handik hogeita hamar urtera, %83ra igo zen; aldiz, biztanle pobreenaren %20k diru-sarrera guztien %2,3

eskuratzen zuen, eta, ondotik, %1,4⁴⁰. Iparreko herrialdeetan aziendari eta abeltzaintzari ematen zaion zereal kopurua %25 gehiago da Hegoko jendeak kontsumitzen duena baino. Planetako biztanle aberatsak gainera dituzten behiek 2€-ko dirulaguntza jasotzen dute egunero; hots, hori gehiago da 2.700 milioi gizakik jasotzen dutena baino⁴¹.

Munduko biztanleriaren seirenak eskura dauden baliabideen %80 kontsumitzen du (batez ere, herrialde aberastuetan bizi den jendea da); aldiz, gainerako bost seirenek baliabideen gainerako %20 kontsumitzen dute.

Planeta Vivo Txostenaren arabera⁴², pertsona bakoitzari, guztira, 1,8 hektarea lur produktibo dagozkio. Bada, munduko kontsumoaren batez bestekoa 2,2 hektareatik gora dago, eta kontsumo hori, gainera, ez da homogenea. Izan ere, Hegoko herrialde askotan, ez da 0,9 hektareara iristen; AEBetako herritar bakoitzak, aldiz, 8,2 hektarea kontsumitzen ditu, batez beste; Kanadako herritar bakoitzak, berriz, 6,5 hektarea, eta Espainiakoak, bere aldetik, 5,5 ha.

Hegoko herri askok bizilekutzat izan dituzten lurraldeak hondatu egin dira, bai eta herri horien oinarrizko baldintzak ere; horren ondorioz, jendeak bere lurraldeetatik alde egin behar izan du, eta horrek inoiz ez bezalako migrazio-mugimenduak eragin ditu.

Herri askori bere lurraldean bizitzen irauteko eskubidea kendu egin zaie, eta, horren ondorioz, behartuta daude lehenago bizi ziren lurraldeetan erazten diren monolaborantzetako lehengaien eta fruituen ibilbide berbera egitera: Hegotik Iparrera joatera, alegia. Iparraren baitan eta Hegoaren baitan, gainera, desberdintasun nabarmenak ere badaude. Pobrezia-burtsak gero eta handiagoak dira; milioika lagunek ez dute lanik, eta beste askok ez dute etxebizitzarik.

Desberdintasunak, jakina, begi-bistakoak dira Erdiguneko eta Periferiako herrialdeen artean, baina baita herrialde pobretuen baitan eta herrialde aberastuen baitan ere; hau da, gizarte-klaseen artean polarizazio handia dago.

Egungo ekonomia- eta finantza-krisiak, gainera, desberdintasunak ederki areagotu ditu.

Gobernu askok abiarazi dituzten doikuntza-politikak, egia esan, pertsonen aberastasuna kapital handien eskuetan uzteko bitartekoak dira. Langabeziaren, gizarte-murrizketen eta zerbitzu publikoak ezabatzearen ondorioz, jendea oso ahul gelditzen da. Itxuraz, beraz, etxe bakoitzaren baitan (arlotan) arindu behar dira eraso horrek eragiten dituen tentsioak.

Ingurumen-hondamenak zuzeneko eragin kaltegarria dauka giza erkidegoetan eta bizi-moduetan. Martínez Alier jaunak erakutsi du handituz doan natur baliabideen ustiapen

neurrigabeak, ingurumenean arazoak sortzeaz gain, gizartean ere gatazka asko eta larri-larriak eragiten dituela; hori toki guztietan gertatzen da. Taula honetan, Martínez Alier jaunak berak bildutako gatazka batzuk zerrendatuta daude; ekologia eta banaketa arloko gatazkez ari gara⁴³:

Meataritza-gatazkek. Hau da, meategiei eta fundizioei buruzko kexak, lurzorua, airea eta ura kutsatuak daudelako, eta zepek eta aire zabaleko meataritzak lurrak hartzen dituelako.

Petrolioaren erazteak eragiten dituen gatazkek, airea, lurzorua eta urak kutsatuta daudelako.

Lurrak hondatzea eta higatzea, lurra gainera jabetzaren banaketa desorekatuak eraginda, ekoizpen esportatzailearen presioak eraginda eta monolaborantzek eraginda.

Basoen ordez, papergintzarako zuhaitz-sailak jartzea.

Biopirateria, biologia-baliabideez jabetzea eta merkaturatzea, hala "basa" baliabideak nola baliabide sendagarriak eta nekazaritza arlokoak, indigenek eta nekazariak baliabide haien gainean duten jabetza eta ezagutza aitortu gabe, eta inolako ordainsaririk eman gabe.

Esportazioko izkira-industriak mangladiak hondatzea, bai eta mangladietatik bizi diren tokiko herriak ere. Uraren gaineko gatazka,

hidroelektrizitaterako eta ureztapenerako urtegi handien aurkako mugimenduak eta arazoak. Era berean, akuiferoen erabilerak eta kutsadurak eragindako gatazkak, bai eta ibai-lekualdaketek eragindakoak ere.

Artisautza-arrantzaren kaltetan egiten den arrantza industrial neurrigabea eragozten saiatzeak eragindako gatazkak.

Garraioari buruzko gatazkak, gero eta material eta energia gehiago garraiatzeak eragindakoak; petrolioaren itsasora isurtzea, oliobideen eta gas-hodien inguruko gerrak, itsas portuak eta aireportuak handitzea, autopista berriak eraikitzea. Metal astunek, dioxiniek eta abarrek eragiten dituzten arriskuen kontrako borroka toxikoak.

Teknologiak dakarten arriskuen eragin eta banaketa sozialari buruzko ingurumen-segurtasunezko gatazkak: asbestoak, DDT, DBCP, bestelako pestizidak, energia nuklearra, transgenikoak. Holako gatazkak herrialde aberastetan eta pobreetan gertatzen dira. Hondakin toxikoen, solidoen eta likidoen esportazioak eragindako gatazkak.

Mugaz gaindiko kutsadura: sufre dioxido isurpenek mugaz gainditu eta euri azidoa eragiten zuten; arma nuklearrak ozeano Barean probatzeak eragindako kutsadura erradioaktiboak; esaterako, ozono-geruza kaltetu duten CFC isurpenak.

Karbono-hustubideetarako eskubideek eragindako gatazkak. Anil Agarwal-ek eta Sunita Narain-ek 1991n egindako proposamena, bidegabekeria bat moldatzen saiatzeko: hots, munduko aberatsek karbono-hustubideak (ozeanoak, landaretza berria, lurzoruak) neurrigabe erabili eta erabiltzen dituzte, beste inori aukera eman gabe. Atmosfera, bestalde, aldi baterako depositu baten gisara erabili eta erabiltzen dute. Horrek Iparreko herrialdeen karbono-zorra sortu du Hegoko herrialdeetako, Andrew Simms-ek esan duen bezala.

Krisiak gogorrago jo ditu planetako toki askotan biziraupena bermatzen duten lanez arduratzen diren emakumeak. Pobreziak ez ditu emakumeak eta gizonak berdin jo; esaterako, emakumeek mugatua dute ondasuntan eta ingurumen-zerbitzuetan sartzea, bai eta haien gaineko kontrola ere, eta ia ez dute erabakietan parte hartzen. Egiazki, beraz, pobreziaren feminizazioaz mintzo gaitzke. Halako desabantailen ondorioz, emakumeek gaitasun txikiagoa dute ingurumen arloko arazoei aurre egiteko.

Zailtasun handiagoak dituzte oinarritzko baliabideak eskuratzeko; hazkuntza-eta zainketa-lanak zailtasun handiagoz egin behar izaten dituzte; beren gorputzetan gerren indarkeria sufritzen dute, eta gerra askoren atzean baliabideez jabetu nahia dago; emakumeek, gainera, pobreziaren egiturazko

indarkeria sufritzen dute beren bizitzetan, bai eta lan- eta sexu-esplotazioa ere.

Baina, miseriak gero eta gehiago jotzen dituen neurrian, emakumeek aldi berean funtsezko eginkizuna betetzen dute pobrezia murrizteko estrategietan: beste estrategia askoren artean, munduko familia erdien arduradunak dira, etxera diru-sarrerak eramatea ahalbidetzen dizkieten lan informalak egiten dituzte, bitarteko sortzaileak diseinatu dituzte ekosistema kaltetuetan ekoizteko⁴⁴. Emakumeek eginkizun garrantzitsua izan dute eta dute lurraldearen aldeko mugimendu askotan, bakearen aldeko borroketan, auzo-mobilizazioetan eta alternatibak eraikitzerakoan.

Mugimendu horietako baten adibidea Emakumeen Mundu Martxa da; hots, mundu zabaleko emakumeen taldeak biltzen dituen sare bat da, pobreziaaren kontra eta emakumeen aurkako indarkeriaren kontra borrokatzeko⁴⁵. Ohartarazi nahi dute zainketen zerbitzuko espazioaren eta denboraren antolaketa eta lehentasunak berreraiki beharraz. Gizonei dei egiten diete lan horietan erantzunkidetasunez jokatzeko.

Hazkunde-gizarteak
gezurrezko ongizate bat sortzen du

Ez natur dinamikak, ez pertsonen arteko zuzentasuna kontuan hartzen ez dituen eredu ekonomiko bat sortzen duen ongizatea, hein

handian, engainagarria da. Gure kultur sisteman, aurrerabidea eta arrakasta ekonomikoa neurtzeko, kontuan hartzen da herrialde batek merkatuan duen jarduera ekonomikoaren kantitatea, eta bazterrean uzten dira ekoizpenak berekin dakartzan koste fisiko eta sozialak. Horrela ulertuta, hazkunde ekonomikoa ongizatearekin eta bizi-kalitatearekin parekatzen da, eta aberastasunaren adierazle nagusiaren bidez neurtzen da; Barne Produktu Gordinaren bidez (BPG), alegia. Horixe baita gehien erabiltzen den formula portaera ekonomikoa neurtzeko, eta nahikoa da kopuru monetarioak gehitzea BPG zenbat den jakiteko.

Aberastasuna zenbatzeko modu horrekin bat, edozein ekoizpen eta gastu gehitzen dira alde positiboan, aberastasun gisa zenbatzen badute, baita ekoizpen eta gastu kaltegarriak ere, edota kaltea arintzeko sortzen direnak. Aldi berean, ekoizpen baliotsu asko ezkutatzen dira (baina diruz zenbatzen ez direnak); eta, suntsitutakoa, aldiz, ez da kentzen.

Azken urteotako natur eta giza hondamenik larrienak ez dira PBGren zenbakietan kontuan hartu. Sudanen, esate baterako, %23 igo egin da biztanle bakoitzeko BPG, azken hamarkadan, nahiz-eta 2001ean, goseak 600.000 lagun harrapatu zituen; eta, 2003tik 2007ra, 400.000 lagun hil ziren eta 2,5 milioi gizon-emakumek beren bizitokia utzi behar izan zuten, Darfurreko tragediak eraginda. Sri

Lankan ere, tsunamiak 36.000 lagun heriotza eragin zuen 2004an, itsasertzeko azpiegiturak txikitu zituen eta milioika lagun beren lurraldeetatik kanporatu zituen; hala eta guztiz ere, horrek ez zion kalte egin BPGri, eta hazi egin zen.

Gerrek, gaixotasunek eta trafiko motorduna hazteak gehitu egiten dute BPGean; argi dago, beraz, adierazle hori itsua dagoela gerrek, gaixotasunek eta trafiko motorduna hazteak dakarten suntsiketarekiko.

Beste gauza batzuk, aldiz, bizia mantentzeko behar-beharrezkoak izanda ere, ez dira kontuan hartzen; adibidez, bakea, aire garbia, gizakien bizia zaintzarekin eta ugalketa sozialarekin lotutako lanak, landareek egiten duten fotosintesi-lana, edota naturak klima erregulatzeko egiten dituen zerbitzuak; horrela, aberastasunari buruzko adierazleetan, gauza horien suntsiketak ez du batere kentzen; aitzitik baizik; hau da, kalte hori konpontzeko edo arintzeko beharrezkoak diren lanak⁴⁶ aberastasun gisa gehitzen dira eta BPG igoarazten dute.

Uste izatekoa zen, urrutiko lurraldeetako baliabideen bizkar gure munduko eremu aberastuetan bizi den biztanleriaren seiren horrek bizi-kalitaterik handiena izango zuela. Dena dela, zenbait hamarkadatan, energia eta materialak ugari kontsumitu ondoren, albotik asko daude agerian: adibidez, lurra zementatzea, hiriak kutsatuta jota egotea,

ekosistema konplexuek nabarmen atzera egin izana, haurrak eta adinekoak esparru publikotik joan egin izana, jendeak pantailetatik begirik ez kentzea, ura kutsatua egotea, lurzoruak pobretzea, lurraldean barrena hondakin toxikoak eta erradioaktiboak barreiatzea, gero eta ordu gehiago erdi hutsik dauden autoen pilaketetan harrapatuta egotea, etxebizitza eskuratzea zaila izatea non eta etxebizitza hutsen kopururik handieneko hirietan, poloitako izotzak urtzea, etab. Arazoa da, aldi berean ideia hau nonahi oso finkatua dagoela: hots, arazo ekonomikoak konpontzeko, gehiago kontsumitu beharra dago, material gehiago mugiarazi behar ditugu eta energia gehiago erabili beharra dago.

Orain dela hainbat hamarkada, Irving Fisher ekonomialariak errenta psikikoa terminoa sortu zuen, jarduera ekonomiko ororen egiazko onura deskribatzeko. Ekonomialariaren arabera, ondasunek eta zerbitzuek ez dute berez baliorik, sortzen dituzten ongizate psikikoaren eta zoriontasunaren arabera baizik; horrenbestez, kontsumo-maila altuagoek ez dute zertan bizi-maila hobetu, aldi berean ingurumenean kalte handiagoa eragiten badute, edo norberaren edo besteen osasuna kaltetzen badute⁴⁷.

Elizaldeek dioten bezala⁴⁸, gehiago beti hobea dela erabat sinetsita dagoen gizarte batean, beste balio- eta sinesmen-sistema bat behar da iraunkortasunerantz jotzeko bidea zein

den erakusteko. Egungo zibilizazio-krisia aldi berean da errealitatea hautemateko eta baloratzeko moduaren krisi bat. Hori ardatz nagusietako bat da, jendeari laguntzeko, jendea gidatzeko, muga fisikoak dituen mundu batean bizi dela kontuan hartzen duen kultura baterantz aurrera jotze aldera, jende guztia-arentzako bizi duina lortzeko konpromisoa hartuko duena. Bi mutur horiek ezinezkoak dira, gizateriaren zati batek aberastasunak bidegabeki metatzen baditu, eta gainerako gizon-emakumeek aberatsak bezala izateko ametsa badute (amets engainagarria). Hori dela-eta, hezkidetza, garapenaren aldeko hezkuntza eta bakerako hezkuntza aise finka daitezke izaki bizidun ororen egiazko demokrazia lortzea xede duen ingurumen-hezkuntzaren aterkiaren azpian⁴⁹.

Desmaterializazioaren promesa betegabeak

80eko hamarkadatik aurrera, esan izan da gero eta teknologia aurreratua goaren bidez, baliabideak eraginkortasun handiagoz erabiliko genituela, eta, horri esker, ekonomiaren hazkundea gero eta askatuagoa egongo zela energia eta natur baliabideak kontsumituz. Prozesu horrek, beraz, hazkundea eta mugak banantzen zituen, eta ekonomiaren desmaterializazioa⁵⁰ esan zitzaion.

Zoritzarrez, ordea, gertatutakoak ez ditu iragarpen baikor haiek berretsi, eta fabrika-

zio-prozesu berriek ingurumenean duten kostea ikusita, eta kontsumo globalak (errebote efektua) izan duen hazkundea kontuan hartuta, begi-bistakoa da mugak aintzat hartu behar direla, gero eta premia handiagoz, gainera⁵¹.

Eztabaidagarria da produktu-ale bakoitzak zer-nolako eragina duen baliabideen kontsumoan, baina eztabaida guztietatik kanpo dago kontsumoak termino absolutuetan gora egin izana. Ekonomia ekologikoak errebote efektua esaten dio fenomeno horri, eta, esaterako, automobila, telefonia eta informatika ekoiztearen zerbitzuko eko-eraginkortasunari zer gertatu zaion azaletik aztertuta ere, ohar-tuko gara gero eta material gutxiago behar direla eta hondakin gutxiago sortzen direla automobil bat, telefono bat edota ordenagailu bat fabrikatzeko, baina aldi berean, askoz ere ale gehiago fabrikatzen direla; hau da, ale kopurua izugarri biderkatu da, eta hori oso kezagarria da benetan; horrenbestez, argi dago eko-eraginkortasuna beharrezkoa izanda ere, ez dela inola ere nahikoa. Eko-eraginkortasunarekin batera, izan ere, bestelako neurriak eta estrategiak behar dira ekoizpena eta kontsumoa nabarmen mugatzeko. Teknologia, beraz, behar-beharrezko baldintza da egiturazko krisia konpontzeko; gakoa, ordea, politikan datza.

c) *Zainketen krisia*

Zer dira zainketa-lanak? Taldearen ugalketa, biziraupena eta premiak asetzera bideratzen diren lanak dira. Egungo gizartean, gehienbat, holako lanez emakumeak arduratzen dira. Zainketen krisia gizarte-krisiaren atal oso garrantzitsua da, eta, maiz aski, azterketa eta eztabaida guztietatik kanpo gelditzen da. Gure lanerako duen interes berezia ikusita, zainketen krisia ezaugarritzen saiatuko gara datozen paragrafootan, laburki bada ere.

Azken hamarkada hauetan, inguruabar jakin batzuek eraginda, sakon baino sakonago aldatu da etxeko lanak eta zainketa-lanak banatzeko zegoen erueda, eta eredu hori giza bizitzari, lan merkatuari eta egitura ekonomikoari eusten dieten oinarrietan txertatu dago.

Hainbat faktorek batera jardun izanak ekarri du zainketen krisia. Faktore horien artean, hauxe da nabarmentzekoa: emakumea lan ordainduan sartu izana sistema patriarkal baten baitan.

Egungo gizartean, emakumea subjektu politiko eskubideduna da, enpleguaren bidez askatasun ekonomikoa lortzen duen heinean. Horren ondorioz, etxeko lanak iraganeko lotura bat dira, eta hartatik, ahalik eta lasterren ihes egin beharra dago. Dena dela, lan horiek ezin dira egin gabe utzi eta, emakumea enpleguaren arlo publikora igaro bada ere, zainketa-lanak ez dira gizonekin banatu.

Adinekoak, haurrak eta minusbaliatuak artatzen jarraitu beharra dagoenez, etxea eta arropa garbitu behar direnez, eta gizon gehienak zeregin horiez arduratzen ez direnez, azkenean emakumeek bi edo hiru lanaldi hartzen dituzte bizkar gain, etxeko lanak baldintza kaxkarretan egiten dituzte eta, horrez gain, halako erru-sentimendu bat sentitzen dute lanei behar bezalako arreta ez eskaintze-agatik⁵².

Zainketa-lanei denbora gutxiago eskaintzearekin batera, gizartean aldaketa sakon batzuk gertatu dira, eta, horren ondorioz, zaila da zainketa-lanak kudeatzea.

Hirigintza-ereduaren eragina

Lehenik eta behin, biztanleria zahartu da, eta jendea, batez beste, luze bizi da, zahar-zaharra izan arte. Jakina, gizon-emakume adineko asko ez dira berez baliatzen, erabat daude mendekotasun fisikoek mugatuta, eta, horregatik, adinekoei laguntza handiagoa eman behar zaie. Bigarrenik, haur kopuruak behera egin badu ere, jostetarako leku publikoak desegin dira eta kalea, gaur egun, toki erasokorra da haurrentzako, autoz gainezka baitago. Horrek haurrak askoz ere gehiago zaintzera behartzen gaitu. Hau da, haurrak ezin dira hirietako plazetan jostetan aritu inork begiratu edo zaindu gabe, eta ederki koskortu arte ez dira eskolara bakarrik joaten.

Hiri-hazkunde neurrigabeak ederki handitu du gure gizarteetan dagoen zailtasuna giza bizitzaren ongizatea eta zainketa bermatzeko. Errepide-sare trinkoegi eta nahasiegiak, eta garraio motordun neurrigabeak, ekosistemak zatikatzeaz eta kaltetzeaz gain, zatitu eta urrundu ere egiten dituzte jendearen bizitzaren dimentsioak garatzeko erabiltzen diren esparru fisikoak. Horren ondorioz, ordu asko eta asko behar izaten ditugu etxetik lanera eta eskolara joateko, zaindu beharreko adinekoen etxera iristeko, sendagileenera joateko edo erosketak egiteko.

Etxearen eta lanaren arteko bereizketak ekarpen handia egin zion kapitalismo industrialak garatzeko prozesuari, eta, horren ondorioz, emakumeen eta gizonen arteko bereizketak areagotu ziren eginkizunei dagokienez, bai eta bereizketa biologikoetan ere. Lanak banatzea, beraz, modurik eraginkor, arrazional eta emankorra izan zen, lana, negozioak eta gizarte-bizitza antolatzerakoan.

Garapen-eredu berriak behar bezalako lurralde- eta gizarte-antolamendua izan behar zuen, eraginkortasunez jardungo bazuen. Hirigintza arrazionalistak hiri ordenatu eta garbia proposatu zuen, fisikoki eta sozialki atalkatua, higienarik batere ez zuen XIX. mendeko hiri nahasi eta pilatua ez bezalakoak. Hirigintza arrazionalistak funtzio bakarra bilatzen zuen, bai eta denbora bakar bat ere, esparru bakar batentzako. Atenasko Gutunak

(1933) oinarrizko lau eginkizunetan banatzen du hiriaren jardueren sailkapena: bizitzea, lan egitea, jostatzea eta ibiltzea⁵³.

Hiri-ikuskerak horrek argi banatzen ditu egoitza-, merkataritza- eta ekoizpen-eremuak, eta garraio-sareak, eta, esan daiteke, hiri anglosaxoi gehienetako lurralde- eta hiri-osaera definitu zuela XX. mendeko lehen hamarkadetan, eta, era berean, gaur egunera arte definitu du lurralde-antolamendua munduko gainerako tokietan.

Hiri- eta aurrerabide-eredua sortzeaz arduratzen diren gizonak ez dute zainketa-lanen garrantzia ulertu, ezta ere toki berean hainbat eginkizun batera egin beharra dagoela ere. Horregatik, lurralde-antolamendu hark zaildu egiten du funtsezko jarduera hori egitea eta sakondu egiten du gizonen ardura hartzerik eza, kolektibo gisa; eraikuntzaren eta hirigintzaren makineria, beraz, sistema ekonomikoaren zerbitzuan jarri zituen. Baldintza horiek ikusita, lurralde-antolamendua emakumeei eraso egiteko beste modu bat izan zen⁵⁴.

Emakume hirigileen lan garrantzitsu zenbait proposatu dute lurraldea zainketen beharrekin bat antolatzea. Adibidez, Madrilen 1995ean sortutako Colectivo de Mujeres Urbanistas taldearen ekarpena da aipatzekoa: eztabaidarako eta gizarte-ekintzarako talde bat da, genero-berdintasunaren alde lan egiteko eta esparru eraikian proposamen berriak sortzearen alde jarduteko.

Emakume hirigileen proposamen batzuk bat datoz pedagogia berritzeko mugimenduen zenbait hezkuntza-programaren eta lantzeraren ekimenekin. Haur-autonomiari buruzko lana, esate baterako, hiri-ereduarekin dago oso lotua. Horregatik, lurraldea bestela antolatzean datza hezkuntza arloko hainbat esperientziak eta proposamenek oinarritzat duten hantetako bat; esate baterako, Tonucci-ren Haurren Hiria, Estatuko hainbat tokitan ezarritakoa, zeinean emakume hirigileek elkarlanean diharduten eta ekarpenak egiten dituzten⁵⁵.

Kolokatasuna eta berdintasunik eza

Lan-kolokatasunak eta langabeziaren mehatxuak eraginda, gainera, enpresak inposatzen dituen erritmo eta ordutegietara egokitu beharra dago. Elkarri laguntzeko gizarte-sare asko galdu izanak beharturik, nor bere eguneroko kontuak bere kasa moldatzen ditu, eta horrek bestelako zailtasunak dakartza.

Krisian sartu da gizon-emakumeen ongizatearen oinarritzko baldintzen iraupena orain arte bermatzen zuen zainketen sistema (funtsean, emakumeen bizkar gainean zetzana), eta krisi hori bereziki larria da, kontuan hartzen badugu gero eta gehiago desegiten eta pribatizatzen ari direla arazo horietako batzuk arintzen saiatzen ziren gizarte-zerbitzuak.

Era askotakoak izan dira egoera horri erantzuteko saiakerak. Etxetan, esaterako, pert-

sonen premiei harrera egitearen kontua gehienetan berrantolatzen da gizonek parte hartu gabe. Beren klase-izaera dela eta, emakume batzuk gauza dira familia-guneak eskatzen dituen lanen zati bat ordaintzeko; emakume horiek, horrela, merkatuan etxe-zerbitzuak erosten dituzte; beste emakume batzuek, aldiz, beren diru-egoeraren arabera, beren lan-indarra saltzen dute lan horiek egiteko; hori bai, gehienetan kolokatasun handian eta gizarte-eskubiderik gabe. Beste kasu batzuetan, zainketa-lanak beste belaunaldi batzuen eskuetan uzten dira, eta, esan dezagun, batez ere amonak arduratzen direla bilobak hein batean hazteaz eta zaintzeaz.

Bereziki nabarmentzekoa da emakume etorkinek zainketa-lanetan betetzen duten eginkizuna. Zainketa-kate global bat sortu da, eta zainketa-kate global horretan, emakume etorkinen enplegua izaten da haurrak, adinekoak eta minusbaliatuak zaindu, garbitu, elikatu eta haiei konpainia egitea. Baina, aldi berean, eginkizun berberak estali gabe gelditzen dira emakume etorkinen sorleketan, eta beste emakume batzuek (amonek, ahizpek edota alabek) bere gain hartzen dituzte, ahal duten moduan.

Horrela, herrialde aberatsak mundu osoko lehengaez, lan-indar ordainduz eta lurraldeez jabetzen diren bezalaxe, orain ere mundu osoko afektuez jabetzen dira⁵⁶.

2. Ezer ere ez daiteke mugarik gabe hazi planeta mugadunean

Lur planetaren materialak mugatuak dira; horrenbestez, materialak ez daitezke mugarik gabe erauzi eta erabili. Jarduera guztiek sortzen dituzten zaborrak eta hondakinak desgaitzeko hustubideek ere mugak dituzte.

Gizakiaren premiak (edo, hobe esan, askotan, desioak) asetzen dituzten ingurumeneko ondasunei, zerbitzuei eta funtzio erabilgarriei natur baliabideak deritzegu. Baliabideak dira, adibidez, hala energia askeko iturriak eta material ordenatuak, nola energia disipaturako eta material hondatueterako hustubideak (isurtegiak)⁵⁷.

Baliabide berriztaezinak (edota geologiaaldietan soilik berriztagarriak diren baliabideak) mugatuak daude, halako kantitate bat dagoelako. Baliabide berriztagarriak, aldiz, ez daude kantitatez mugatuak, erabilera zuhurrak bada, eta baliabide berriztagarrien birsortze-erritmoak errespetatzen badira. Eguzki-energia, adibidez, ez dago holako kantitate batek mugatua, ezta erabilera-tasak mugatua ere; baina esan daiteke mugatua dagoela, energia hori hartzeko egitura mugatua den heinean; hau da, fotosintesia egiten duten izakiak eta eguzki-xaflak mugatuak baitira.

Gure Planeta, beraz, mugei lotua dago, bai baliabide-iturrien ikuspuntutik bai hondaki-

nak degradatzeko aukeren ikuspuntutik. Planetaren baitan ezer ere ez daiteke mugarik gabe hazi, dela pertsona bat, dela artadi bat, dela koralezko arrezife bat,... Ukaezina da sistema ekonomikoa biosferaren sistemaren baitan dagoela; ukaezina ere, sistemak materialak eta energia behar dituela, eta hondakinak eta beroa sortzen dituela; hori ikusita, beraz, sistemak ez dezake inola ere hazkunde mugabea oinarri izan.

Naturan ezer ere ez da mugarik gabe hazten. Pertsona batek, baso batek edo herri batek, lehenago edo geroago, beren garapen etengabea mugatuko duten faktoreak aurkituko ditu.

Historiaren ibilbide luzean, giza zibilizazio batzuk gainbehera etorri dira, hain zuzen ere beren lurraldeetako muga fisikoak gainditzerakoan. Gaur egun, Planetako baliabideen oinarria bera dago ukitua; gero eta abiada azkarragoan, gainera.

Baliabide berriztaezinen (petrolioak, mineralak, etab.) egungo erabilera kaltegarria zaie etorkizuneko belaunaldiei, eta horrek zentzugabekeria bat jartzen du agerian: hots, aberastasuna balitz bezala ospatzen da natur ondarea betirako galtzea.

Ikusi dugu, beraz, ezinezkoa dela ekonomia-hazkunde mugabea, non eta baliabide eta hustubide mugatuz osaturiko biosfera batean, eta, mugak gainditu ditugunez, ezinbestean bide bakarra dugu iraunkortasune-

rantz jotzeko; hots, erauzketak errotik murriztea eta hondakin gutxiago sortzea.

Ekonomiak erabiltzen duen baliabide bakoitza (elikagaiak, ura, mineralak...) mugatua dago; baliabide-iturriek berek eta baliabideen hustubideek mugatzen baitute baliabide bakoitza. Zaila izaten da, ordea, muga horiek finkatzea, biak ere (iturriak eta hustubideak) elkarren artean lotua dagoen sistema dinami-ko baten osagaiak direlako; biosferaren osagaiak, alegia. Horrela, lursail bat, adibidez, elikagai-uzten iturria izan daiteke, eta, aldi berean, erregai fosilak erabiltzetik datorren CO² eta euri azidoaren hustubide bat.

WWF txostenak⁵⁸, aztarna ekologikoari buruz argitaratutako datuek agerian jarri dute planetaren zama-gaitasunaren mugak globalki gainditu egin direla %30etik gora, baina modu desberdinean herrialde batetik bestera. Txostenak, gainera, ohartarazi du, eskariak egungo hazkunde-erritmoaren arabera jarraitzen badute, gurea bezalako bi planeta beharko direla 2030. urterako.

Izan ere, gero eta energia-fluxu eta material gehiago behar ditugu, neurrigabekeriaren eta xahukeriaren gizartearen ekoizpen- eta kontsumo-erritmoari eutsiko bazaio; objektu gehien-gehienak, gainera, ez ditugu behar. Mendebaldeko gizarteetan bizi garen gizon-emakumeok bana beste 10.000 gauzaki dauzkagu; Navajo indiarrek, aldiz, 236⁵⁹.

Arestian azaldu dugu, eta ekologiaren ikuspegitik mintzatzen ari gara, gizadia mundu huts batean bizitzetik mundu bete batean bizitzera igaro zela, XX. mendean. Lehenago, gizakien gizarteek eta haien ekonomiek eragin txikia zuten biosferan, baina hori iragane-ko kontua da. Mathis Wackernagel-ek zuzendutako zientzialari talde baten arabera, esan daiteke gizateriaren eskari globalek lehen aldiz 1980an gainditu zutela Lurraren birsortze-gaitasuna. Gizateriak, izan ere, biosferaren iturrietako baliabideak erauzi eta biosferaren hustubideetan kutsadura eta kutsadurak uzten ditu, eta, horrez gain, gizateria, zalantzarik gabe, biosferak ematen dituen oinarriko bizi-funtzio orokorragoen mendean dago. Handik hogeitaz urtera, giza eskariak % 20 inguru gainditu zuten Lurraren birsortze-gaitasuna⁶⁰. Orduz geroztik, beraz, gero eta egoera iraungaitzagoan gaude.

Mundu bete batean, ez gizarteak, ez eta ekonomia eta bizikidetzak antolatzeke ezartzen diren molde, irizpide eta oinarriak ere, ez dira iraganean mundu huts baterako garatutako molde, irizpide eta oinarri berberak, bestelakoak baizik. Ezinezkoa da planeta mugadunear materialki hazten jarraitzea, ez baita iraunkorra. Aukera bakarra dago, beraz; hots, energia- eta material-erauzketa erro-errotik murriztea, eta askoz ere hondakin gutxiago sortzea, biosferaren mugekin bat.

Gure ekonomia-eredua, ekonomia-eredu neoklasikoaren babesean, gauza izan da industria-garapen izugarria eta salgai ugari sortzeko; baina, ordainez, arriskuan jarri du gizateriaren etorkizuna eta munduko toki askotan miseria gorria sortu du.

“Esan daiteke sistema hau, industria-aurre-rapenak kontuan hartuta ere, gose ikaragarria eta amaiezina sortu duen historiako sistema bakarra dela; gizateriaren etorkizuna arriskuan jarri duen bakarra, eta etorkizuneko belaunaldiek beren premiak asetzeko gaitasuna zalantzan jarri duen bakarra⁶¹”.

Helburu nagusia diru-hazkundera da, baina horren atzean ezkutaturik dagoen logika ez da jende gehienaren bizi-premiak asetzeko gauza, natura betirako kaltetzen du, natur baliabideak agortu eta hondatzen ditu, indarkeria eta segurtasunik eza eragiten ditu, erki-degoen arteko harremanak zailtzen ditu, jakintza tradizionalik iraunkorrenak suntsitzen ditu, ugalketa soziala ahalbidetzen duen zainketa-sistema hausten du, eta aberastasunari eta ongizateari buruzko kontzeptu bakarra eraiki du; hots, dirua metatzea. Egungo ekonomia-ereduaren erdigunean, beraz, hazkunderaren fundamentalismoa txertatu dago, eta eredu horretatik ateratzen ez garen bitartean, ez da modurik egongo ekonomia, iraunkortasuna eta zuzentasuna bateragarri izateko.

Ez dago gure esku erauzketan eta hondakinen sorreran oinarritua dagoen ekonomia-dimentsio horren tamaina murriztea ala ez. Izan ere, tamaina hori murriztera behartuko gaituzte bai mineralen eta petrolioaren agortzeak, bai klima-aldaketak, bai eta natur ziklotako desorekek ere.

Gizateria, nolana ere, behartua egongo da bestela bizitzera; hau da, Lurretik gauza gutxiago erauzi eta hondakin gutxiago sortu beharko ditu, eta horretara moldatu beharko du. Bi bide daude egokitzapen hori egiteko: gero eta gutxiago izango diren baliabideen aldeko borroka basatia, edo zuzentasunean oinarritutako berregokitze tinko bat lehenbait lehen egitea.

3. Hazkunderetik libratu beharra dago: gutxiago, hobeki bizitzeko

Gaur egun, tranpa batek harrapatu gabil-tza. Gure sistema ekonomikoa hazten bada, natur sistemak txikitzen ditu eta gizartean sekulako desberdintasunak sortzeaz gain, gizakien etorkizuna ere arriskuan jartzen du; baina hazten ez bada, gizartea desegituratu eta gizarte-gatazka izugarriak sortzen ditu; horren ondorioz, sufrimendu latza eragiten du sektorerik ahulenetan.

Logika gaizto horretatik atera beharra dago, beraz. Argi dago ezinezkoa dela haz-

kunde neurrigabea planeta mugadunean. Aukera bakarra dugu, beraz: hots, energia-eta material-erazketa erro-errotik murriztea, askoz ere hondakin gutxiago sortzea, hori guztia Biosferaren mugetara egokitzeraino. Hazte aldera hazi; horixe da egungo ekonomia-ereduaren erdi-erdian txertatua dagoen fundamentalismoa, eta ez dugu baloratzen eredu horri eusten dioten ekoizpenen izaera. Horrek indarrean dirauen bitartean, ekonomia-prozesuak bateraezina izaten jarraituko du iraunkortasunarekin eta zuzentasunarekin.

Ez dago gure esku erazketan eta hondakinen sorreran oinarritua dagoen ekonomia-dimentsio horren tamaina murriztea ala ez. Izan ere, tamaina hori murriztera behartuko gaituzte bai mineralen eta petrolioaren agortzeak, bai klima-aldaketak, bai eta natur ziklotako desorekek ere. Gizateria, nolana ere, behartua egongo da bestela bizitzera; hau da, Lurretik gauza gutxiago erauzi eta hondakin gutxiago sortu beharko ditu, eta horretara moldatu beharko du. Bi bide daude egokitzen hori egiteko: gero eta gutxiago izango diren baliabideen aldeko borroka basatia, edo zuzentasunean oinarritutako berregokitze tinko bat lehenbailehen egitea.

Biosferako erazketak era arrazoigarrian murriztuko baditugu, errotik aldatu beharko dugu norabidea. Hau da, "iruditeria ekonomiko" deskolonizatu beharko dugu, errealitatearen gaineko begirada aldatu, nahikotasu-

naren eta auto-mugaren kultura bat sustatu, kontsumo-jarraibideak aldatu, materialen erazketa eta energia-kontsumoa errotik murriztu, publizitatea kontrolatu, tokiko antolaketaren eta hurbileko trukaketa-sareen alde egin, nekazarien nekazaritza lehengoratu, garraioa eta abiadura murriztu, eta kultura iraunkorretan metatutako jakinduriatik eta emakumeek mendez mende egin dituzten lanetatik ikasi; horra hor jarraibide batzuk, zertarako eta hazkundearen gizartetik bestelako giza bizitzara aldatzeko; biosferako osagitzat jotzen den giza bizitza batera aldatzeko, alegia.

a) *Ongi bizitza,
askoz ere gutxiagorekin:
nahikotasun-printzipioa*

Egungo krisia dela-eta, gizadiak zer egin ote dezakeen galdetuta, Georgescu-Roegen-ek hauxe nabarmendu du: "kontsumoa murriztu beharra dago, bizitzeko behar ditugun baliabideak ez agortzeko; hau da, espeziearen bizi-raupen arrazoigarriarekin bateragarria den gutxieneko kontsumo bat egin behar da (...). Zalantzarik gabe, austeritate programa bati heldu behar diogu (...) Elkar hiltzeko tresna guztiei uko egiteaz gain, neurrigabe berotze-ari, hozteari, argitzeari, korrika egiteari ere utzi beharko genioke, eta horrela, hurrenez hurren"⁶³.

Biosferaren mugetara zedarritutako ekonomia batean, energia fosilak desagertzea jo beharko du. Energia nuklearra bazterten badugu, arriskutsua delako, koste handiak dituelako eta baliabide berriztaezin batean oinarritua dagoelako, energia berriztagarriak bakarrik gelditzen zaizkigu; hau da, eguzki-energia, eolikoa eta, hein txiki batean, biomasa-arena eta hidraulikoa. Izan ere, azken bi baliabide horiek (biomasa eta hidraulikoa) nahitaez modu mugatuan erabili beharko dira, energia ekoizteaz bestelako erabilerekin partekatu behar direlako; elikadurarekin, alegia.

Energia berriztagarri garbiak etorkizuneko energia-iturri egiazkoak dira; baina ez gizarte industrialak ohituta dauden erabilera moldeetarako, eta are gutxiago, hazkundearen dinamika batean. Berriztagarriekin bizi gaitzke, baina bizimodua asko erraztuta. Ez da behar adina energia berriztagarri garbirik, autoan oinarritutako mugikortasun masiborako, Europako beste muturrean hiru eguneko zubi bat igarotzeko, oporrak urtero beste kontinente batean pasatzeko, aire girotua maila partikularrean erabiltzeko edota urtean 50 egunez soilik erabiltzen ditugun bigarren etxebizitzak izateko.

Beste mineral batzuen erauzketa ere murriztu beharra dago, mineral-erauzketa horiek ere goia jotzeko zorian baitaude, eta ondasun berriztagarri batzuen erauzketa ere (ura,

kasu) murriztu behar da, urriak baitira, ez soilik abagunezko arazoengatik, baizik eta erabileraren ikaragarri handitu izanak eragindako egiturazko arazoengatik.

Eta hara! gezurra badirudi ere, agintariak oraindik ere gauzak neurrigabe kontsumitzera bultzatzen dute jendea. Agintariak eta ekonomia-eragileak, izan ere, jendearen eskatzen diote kolkoan duten euro bakoitza gastatzeko, horrek ekonomia suspertuko duelakoan; horrek agerian jartzen du kontsumitzailea bere buruaren jabe izatearen gezurra. Hobe esan, edozer gauza kontsumitu behar izateari kateatuak gaude, indarrean dagoen ekonomia-eredu izugarri zentzugabe honek lurra jo ez dezan. Mundu betea eta gero eta hondatuagoa da gurea; eta holako mundu batean, errazionamendu-kartilaren estrategiari heldu beharko litzaioke. Kontua ez da eskaintzak pertsonen desioei erantzutea, baizik eta kontsumo maila arrazoigarria zein den jakitea, eta eskaria kudeatzea, fisikoki posible denarekin bat etor dadin.

b) Bizia mantentzera lotutako ekoizpena, ez haren suntsiketara

Lurra eta lana, bi-biak, kapitalarekin ordezkatu daitezkeelako uste osoak eraginda, ekonomia diru-balioaren mundura bakarrik bideratu zen, mundu fisikoa eta materiala alde batera utziz.

Hau da, balioa diruari bakarrik ematearekin batera, gauza asko ezkutuan gelditzen dira sistema ekonomikoaren begietan. Horrela, ekoiztutakoaren merkataritza-balioak positiboki gehitu egiten du; baina ez dute kentzen natur aberastasunaren murrizketari lotuta dauden kalteek. Beraz, balio ekonomikoaren gaitasun sortzailea soilik zenbatzen denez, eta aldi berean, jarduera horrek dakartzan ondorio kaltegarriak kontuan hartzen ez direnez, "ekoizpen" hori era mugagabeaz haztea sustatu zen, eta ekoizpen hori, egia esan, erauzketa eta eraldakuntza hutsa da. Gizartearen aurrerabidea neurtzeko, horrenbestez, kontsumitzen diren "ondasun eta zerbitzuak" etengabe hazteari erreparatu zaio.

Arrazoitzeko molde horrekin bat, ekonomiaren helburua ekoizpenak handitzea da, eta ez du batere axolarik ekoizpenen izaerak; horrela, jendearentzako, oro har, eta ingurumenarentzako kaltegarriak diren jardueren hazkundera ospatzen da. Jarduera horiek, jakina, ekosistemek ematen dituzten zerbitzuen kaltetan hazten dira eta ugalketa sozialerako behar diren lan-denborak ikusezin bihurtzen dituzte.

Tresna ekonomikoak itsu egon dira, azken urteotako oparoaldi ekonomikoa egiazki zergatik gertatu den azaltzerakoan (hau da, kreditua gehiegi hazi izana; higiezin burbuila; sektore jakin batzuen hipertrofia, edota kanpo-finantzaketarekiko mendekotasuna);

horrek agerian jartzen du adierazle batzuk ahaztu behar ditugula arrakasta ekonomikoaren zergatia azaltzeko (BPG, kasu), eta, aldi berean, bestelako dimentsioei erreparatu dieten beste adierazle batzuk hartu behar ditugula kontuan; dimentsio hauek, zehazki: fluxu fisikoak, lehen mailako ekoizpen garbiaz jabetzea edota zainketa-lanetarako behar diren denborak.

Ekoizpena bizi-baldintzak mantentzearekin lotuta egongo bada, beharrezkoa zaigu oinarritzko galdera batzuk egitea, ekonomia feministak proposatzen duen bezalaxe: Zer premia ase behar dira? Zer ekoiztu behar da, premia haiek zuzentasunez asetzeko?

Kapitalisten artean, dirua metatu beharrak erabakitzen du zer, nola eta zenbat ekoiztu, eta erabaki ere, denborak, esparruak edota lege-erakundeak nola egituratu.

Ekonomiak, iraunkortasunaren ikuspuntutik, jende guztiaren bizitza mantentzea ahalbidetzen duten premiak asetzeko prozesua izan behar du. Helburu horrekin ez dator bat irabazi-asmoari lehentasuna ematea. Metaketaren logikari lehentasuna ematen bazaio, jendea ez da ekonomiaren ardatza. Etekin ez dator bat giza garapenarekin; batek edo besteak du lehentasuna, eta zer aukeratu dugun, zeri ematen diogun lehentasuna, horrexek dakar zer erabaki hartzen diren gizarte eta ekonomia arloan.

Biomimesia,
naturarekin bat datorren ekoizpen moldea

J. Riechmann-ek dio naturak ematen digula produktibitate altuko ekonomia iraunkorrerako erredua. Haren esanetan, naturaren ekonomia "ziklikoa da, guztiz berriztagarria, berez ugaltzen dena, hondakinik gabea, eta haren energia-iturria, gainera, agortezina da giza terminoetan: eguzki-energiaren agerpen guztiak (besteak beste, adibidez, haizea eta olatuak). Naturako ekonomia zikliko horretan, prozesuetako hondakin bakoitza beste prozesu bateko lehengai bihurtzen da: zikloak ixten dira⁶⁴".

Horiek jarraibiderik onenak dira, harik eta ekoizpen-prozesuak naturarekin bat egin arte. Ziklo materialak ixtea sustatzearen, Naredok hauxe proposatu du: lurrazaleko mineralak erauzi eta erabiltzearen kosteak erregistratzeaz gain, erreposizioaren kosteak ere zenbatu behar direla, hau da, hondakinak natur baliabide eraldatzeak dakartzan kosteak; bestela, degradazioak kontuetan kentzen ez duenez, natur ondarea hondatzea sustatzen da.

Horrekin bat, fiskalitate ekologikoak zergen oinarria aldatu nahi du; hau da, zergak, gaur egun, balio erantsiaren arabera jartzen dira. Fiskalitate ekologikoak, ordea, kontuan hartu nahi du zer kalte sortzen den natur baliabidea sistema ekonomikoan sartzen denetik honda-

kin bihurturik itzultzen den arte; zergak kalte horren arabera jartzeko.

Horrenbestez, energia-iturri fosilak gainbephera datozen mundu honetan, eta, zer esanik ez, berotegi-efektuko gas-isurpenak premia osoz murriztu behar diren mundu honetan, ezinbestekoa izango da tokian tokiko eta eskualdean eskualdeko merkatuak eta hurbileko banaketa sustatzea.

Horrez gain, funtsezkoa da prekauzio-printzipioarekin bat jotzea; hau da, ez lirateke merkaturatu eta zabaldu behar ingurumena-arentzako eta jendearentzako kaltegarriak ez direla era sinesgarrian frogatu ez duten teknologiak eta produktuak. Gaur egun, egia esan, berrikuntzak inposatzen dira eta ustez ez dute kalterik eragiten, kontrakoa frogatzen ez den bitartean.

c) Erro-erroko aldaketa lan-ereduan

Zer premia ase jakin ondoren, eta premiak asetzeko zer ekoiztu jakindakoan, zehaztu beharra dago zer lan diren gizartean beharrezkoak ekoizpen horri begira.

Planetaren mugetara doitu bagara, hondamenera garamatzaten jarduera-sektoreak murriztu eta birmoldatu beharko ditugu, eta beste sektore batzuk bultzatu; hain zuzen ere, ekosistemak zaintzearekin eta ugalketa sozialesarekin beharrezkoak eta bateragarriak diren sektoreak.

Lana, gure gizartearen ikuspegitik, enplegu ordainduari soilik esaten zaio. Horrekin bat, ikusezin bihurtu ditugu giza bizitzaren iraunkortasuna ardatz duten lanak (seme-alabak haztea, adinekoak eta gaixoak zaintzea, minusbaliatuak edota dibertsitate funtzionala duen jendea zaintzea); eta lan horiek behar-beharrezkoak izanda ere, ez diote logika kapitalistari jarraitzen. Zainketek eta ugalketa sozialak merkatu-logikari jarraituko baliote, jende askok ezingo luke ezta bizirik iraun ere.

Sistema kapitalistak ez ditzake gizarte-ugalaketaren kosteak ordaindu, baina aldi berean ez dezake iraun ugalketa sozialik gabe. Horregatik, lan izugarri hori (karga emozional eta afektibo handiz betetako lan izugarri hori) ezkutatua dago eta emakumeen bizkar gainean datza. Ez merkatua, ez estatua, ezta gizonak talde gisa ere, ez dira sentitzen bizia mantentzearen arduradun. Emakumeek, beraz, sistemaren birdoitze gisa erantzuten eta jokatzeko dute, etxeetan emakumezkoen sareen inguruan antolatuta. Iraunkortasunerantz jo nahi duen gizarte orok bere lan-eredua berrantolatatu beharko du zainketa-lanak aintzat hartzeko, eta horrek gizartearen eta politikarien ardura izan beharko luke.

Enpleguaren kontu korapilatsua

Azaldutakoaz gainera, gogoeta handia egin ere beharko litzateke egungo enplegu ordainduaren munduaz. Bizimodu askoz ere soilago

baterantz jo beharra dagoela esaterakoan, oztopo handi bat ateratzen da beti hizpidera; enplegua, alegia. Betidanik, enplegua suntsitu egin da, ekonomia atzeraldian sartu denean. Begi-bistakoa da egungo ekonomia-eredua atzeraldian sartzen denean, azkenean langileak kaleratzen dituztela. Jarduera batzuk, ordea, murriztu beharra dago, eta lanpostuei eustea ez daiteke printzipio bakarra izan, ekoizpen-ehunean zer aldaketa egin baloratzerakoan. Lan batzuk, esaterako, ez dira sozialki desiragarriak; armak fabrikatzea, zentral nuklearrak, automobilgintza edota finantzen eta higiezin burbuilen inguruan sortu diren enpleguak, adibidez. Lan horietan diharduten pertsonak, ordea, beharrezkoak dira; beraz, sektore jakin batzuk arian-arian eraistearekin batera, berregituraketa-plan bat egin beharko litzateke, eta gizarte-estaldura publiko handiak beharko lirateke, langileen ongizatea babesteko.

Oinarrizko zerbitzuen kalitatezko sare publikoan pertsonak behar dira: hezkuntza; osasuna; adinekoak, gaixoak edota dibertsitate funtzionaleko pertsonak zaintzea. Era berean, zaharberitze- eta konponketa-lanek, energia berriztagarrien eta nekazaritza ekologikoaren inguruko lanek enplegua sor dezakete; oro har, iraunkortasunarekin zerikusia duten lan guztiek giza ahalegina behar dute.

Lanaldia murrizteak eta behar diren lan-denbora guztiak (lan ordaindua eta etxeko

lanak) banatzeak bestelako gizartea egitura lezakete. Alde batetik, arrazoizkoa dirudi lan ordaindua banatzeak eta lanaldia murrizteak, noiz eta izugarritzko langabezia dagoen honetan; gainera, zenbatzen ez den lan guztia ere badago, bizitzarako behar-beharrezkoa dena, eta hori ere banatu beharra dago.

Krisiak bazterrak ederki jo dituen honetan, ez da zentzugabea enpresei etekinei ez eustea edota etekinak ez handitzea proposatzea; batez ere, irabazi-tasa berreskuratzearen pisu guztia herritarren bizkar gainean jarri denean.

Orain, etekin-jaitsierak zuzeneko ondorioa dakar soldatapeko langileen lanpostuetan; baina, etekin-jaitsierak bonusen gainean izan lezake ondorioa, bai eta akziodunei ematen zaizkien dibidenduen gainean ere, edota soldata batzuen gainean; izan ere, horiek guztiak ederki jaitsi litezke, inola ere arriskuan jarri gabe holako soldatak jasotzen dituztenen bizitza. Kontuan hartu behar da, gainera, bestelako enpresa-formulak ere badirela, eta haien helburu nagusia ez dela ahalik eta etekinik handiena lortzea, lanpostuei eustea baizik; kooperatibak, adibidez.

*d) Kolektibotasuna berreraikitzea,
lankidetzaz sustatzea*

Baina gure mundu beteare ere pentsatu beharra dago ingururik gabeko mundu bat bezala. Globalizazioa zer den azaltzeko ematen diren

azalpen guztiak ideia hauetan daude bilduta: mundua ingururik gabe gelditu da, tarterik gabe, kanpoalderik gabe, aldiririk gabe⁶⁵. Gure mundua sistema bat da, eta horrek esan nahi du ez duela deus uzten bere baitatik kanpo, den-dena hartzen du barne, gauza oro du lotzen eta bere barnean txertatzen, kanpoaldean ezer ere aske, barkaturik, beregain utzi gabe.

“Gure arazo gehienak inguruabar horri zor zaizkio edo arazo bezala esperimendatzen ditugu ezin dugulako haietatik alde egin edo ezin ditugulako hezi eta muga batzuk finkatu, muga haietatik kanpora bidaltzeko (...) Beharbada, inguruak ezabatzearen ideia horren bidez azal daiteke zibilizazio-prozesuaren aurpegirik onuragarriena eta mundu komunaren esparruak eraikitzea aurreratzeko ildo. Inork espresuki onartu behar izan gabe, gero eta zailagoa da fardela beste batzuei egozte, urrutiko eskualdeetara, etorkizuneko belaunaldiei, edota beste gizarte-sektore batzuetara⁶⁶”.

Ingururik gabeko mundu batean, non krisi ekologikoak, osasun publikoak, merkatuek, teknologiak edota politikak globaltasuna eta tokikotasuna ukitzen dituzten, elkarren mendekotasuna saihestezina da, eta giza espeziearen biziraupena elkarren mendetasunari lotuta dago. Gure atakatik ateratzeko, estrategia kolektiboak egituratu beharra eta elkarlanean aritu beharra daukagu.

Giza espeziea milioika izaki bizidunekin eta biosferarekin batera bilakatu da, osotasun bat bezala. Bilakaeraren prozesu historikoaren bitartez, izaki bizidunen arteko lankidetzarako sare trinkoa sortu da, biziari lotutako elkarreaginez osatutakoa; bada, sare horrexek ekosistemen kontserbazioa osatzen du. Naturan, horrela, den-dena elkarri lotuta dago eta, espezie guztien artean, nagusiak dira bai sinbiosi-harremanak, bai bi espezieen edo gehiagoren arteko mendekotasuneko harremanak, bai lankidetzaharremanak, lehiakortasuneko harremanen aurrean.

“Elkarlanean aritzeak eta elkar ez lehiatzeak egin gintuen gizaki. Primate guztien soziabilitatea, geure espeziean askoz ere garatuagoa dagoena, gure espeziearen ezaugarrietako bat da”⁶⁷.

Ildo horrekin bat, Lynn Margulis mikrobiologoak⁶⁸, bere ikerlanetan oinarriturik, dio sinbiosia eboluzioaren eragile nagusia dela eta izaki bizidun zelulanitzek eskuratu dituzten ezaugarri gehienak, nagusiki, bizi libreko bakterioen txertatze sinbiotikoaren emaitza izan direla. Haren esanetan, eboluzioari buruzko Darwinen ideiak eta teoria neodarwinistak osatu gabe daude, guztiak ere lehiakortasunean oinarritutakoak, eta aldi berean dio eboluzioa erabat dagoela organismoen arteko lankidetzan, elkarreaginean eta mendetasunean oinarrituta.

Zainketa-lanetan gizonak eta emakumeek ardurara oso desberdinak hartzen dituzten gisan, merkatu-ekonomiaren esparruan desberdintasun sakonak ere badaude. Emakumeen eta gizonen artean, oso desberdina da lanean sartzea, eta oso desberdinak batzuen eta besteen lan-baldintzak, eskuarki emakumeen kalterako. Horixe izan da emakumezko ekonomialari batzuen kezka eta salaketa. Emakume horiei hainbat kontzeptu zor diegu: esaterako, lanaldi bikoitza, lana eta familia bateragarri egitea, diskriminazio positiboa edota kristalezko sabaia (hots, gizonen antzeko merezimenduak izanik, emakumeei eragotzi egiten zaie lan eta politika arloko ardurara-postuak eskuratzea). Gogoeta horiek guztiak genero-ikuspegiaren oinarritutako ekonomia delakoan sarturik daude⁶⁹.

Salaketa hori, ordea, beharrezkoa izanik ere, ez da nahikoa, ekonomia konbentzionalararen esparrua mugatua baitago eta ez ditu funtsezko kategoria ekonomikoak mugiarazten; esate baterako, lanaren kontzeptua, balioaren kontzeptua eta ekonomikoa/ez-ekonomikoa zatiketa. Ekonomialari feministek, izan ere, egun ezarrita dauden oinarri ekonomikoak irauli egin nahi dituzte. Horrela, etxeko lanaren eta merkatuaren arteko loturen azterketa abiapuntu harturik, “kontu ekonomikoaren” esparrua birdefinitu dute eta, era berean, hura zedarritzea ahalbidetzen duten dikotomiak susmopean jarri dituzte: lana/ez-

lana, publikoa/pribatua, merkatua/dohakotasuna. Lan askoren artean, emakumeek usadioz egiten dituzten jardueri balio ekonomikoa emateko ahalegina egin dute (balio ekonomikoa bai, baina ez nahitaez terminoaren diru-zentzuan), zertarako eta ahanztura horren tamaina agerrarazteko.

Homo economicus-ek gobernatzen dituen esparru publiko eta arrazionalak (merkatuak) eta etxeko arloak independenteak jotzen dira. Homo economicus-a, goizero, txanpinoi bat bezala, lanpostuan ernetzen den izaki hori da, behin elikatua, garbitua, lisatua, entzuna eta atsedean hartuta dagoela⁷⁰. Badirudi merkatuak ez duela kontuan hartzen birsortze hori esparru pribatuan gertatu dela (lanetik nekatua eta gosetua atera baitzen); hau da, birsortzea etxeko erreginak gobernatzen duen erresuma txiki horretan gertatzen dela, zein-an Homo economicus-a gorputzez eta buruz indarberritzen baita, egunean zehar galdutako indarra berreskuratzeke. Biharamunean, etxeko ardura guztietatik libre, txanpinoia berriz ere bulegoan, tailerrean edota salmahaian agertuko da. Etxea, izan ere, tranpolin ikusezina baita, malgua, elastikoa, eta eroriko bakoitzaren ondotik berreskuratzen dena⁷¹. Baldintza horietan egiten da posible merkatulana, eta etxeko lana gauza natural bat bezala jotzen da. Salbu eta subjektu ekonomikoa emakumea baldin bada; halakoetan konplexuagoak baitira merkatuaren esparru horre-

tan parte hartzeko baldintzak. Feministen artean ironia hau zabaldu da: "Familia eta lana bateragarri egiteko, emakumeek.... emazte bat behar dute".

Merkatua giza jardueraren ardatz agertzen zaigu, gure biziraupenari egiten dion ekarpena etxeko lanak egindakoak baino askoz ere txikiagoa izanik ere. Alde handi hori adibideekin adierazteko, ekonomia feministak izebergaren metafora erabiltzen du⁷². Hots, azal gainean merkatua dago, guzti ikusgai. Azpian, aldiz, bizitza mantentzeko lana dago, eta lan horrek merkatua flotarazten du eta askoz ere tamaina handiagoa du⁷³. Ederki desberdintatuko bi zati daude, beraz: nagusia bistatik ezkutatua dago, baina biek batasun zatiezin bat osatzen dute. Etxeko lanaren urpeko izotzaren gainean bermatu eta agertzen da ekonomia konbentzionalaren eta soldatapeko enpleguaren blokea.

Shiva-ren arabera, gizarteak hiru arlo ekonomikoren barruan mugitzen dira: naturaren ekonomia, biziraupenaren ekonomia eta merkatu-ekonomia. Merkatu-ekonomia espontzialki hazi egin da beste bien bizkar, eta bi horiek gainbehera etorri dira eta hondatu egin dira etengabe. Arazoa da bi horiek azkenaren oinarria direla, bizitzaren ekonomia osatzen baitute.

Merkatu-ekonomiak ez die gizartearen oinarritzko premiei jaramonik egiten. Carrascoren irudikoz, giza bizitzaren iraunkor-

tasunaren alde edo etekin ekonomikoaren alde egiterakoan, mendebaldeko gizarteek etekin ekonomikoa aukeratu dute. Horrek esan nahi du jendea ez dela gizartearen helburu nagusia, eta gizon-emakumeak ekoizpenaren zerbitzuan daudela⁷⁴. Kontsumo-gizarte modernoek, izan ere, indibidualismoa dute ezaugarri, eta, horrekin batera, lanean eta gizartean lehiakortasuna sustatzea. Azken finean, kontsumismoa berez da xedea, eta jendearen bizitzaren xede ere bihurtzen da, eta kontsumismoan oinarritzen da gizartean arrakasta eta aitortza lortzea. Hiriko gizabakakoa bakartzea merkatu-ekonomiaren estrategia nagusietako bat izan da, ahalik eta salgai eta zerbitzu monetizatu gehien kontsumitze aldera.

Soziologia-azterlan askok lotu egiten dute zorion maila diru-sareren mailarekin; horietako bat da 1990etik 2000ra, 65etik gora herrialdetan egindakoa. Bada, azterlan horiek diote diru-sarrerak (kontsumoa, beraz) eta zoriona batera handitu egiten direla urteko 13.000 dolarreko diru-sareren atalase-puntu bateraino. Gero, balio hartatik gora, kontsumoa handitzeak zoriontasun-pertzepzioaren maila jaisteak dakar⁷⁵.

Jende askok bere bizimodua jarri du zalan-tzan, alternatiben bila ari dira, eta auzoetan edo hiri txikietan harreman komunitarioak sendotzen dihardute. Hartara, harreman-ondasunak sustatzearen bitartez, dirutan

neurtzen ez den elkarbanatze-ekonomia ari dira bultzatzen, bizitza eta zainketak erdigunean jarrita, guztiak ere mendez mende emakumeek egindakoak.

Alternatiba komunitario asko kolektibotasuna berrasmutzen saiatzen dira: esate baterako, eko-herrixkak antolatze proiektuak; trantsiziozko hiriak; nekazariak eta indigenek elikadura-burujabetasunaren alde abian jarritako mugimenduak; produktu ekologikoen kontsumo taldeak; hiri geldoen mugimendua, eta, oro har, elkarren arteko laguntza, auzo-harremanak eta erkidegoa ukitzen duten erabakietan parte hartzea sustatzen duten ekimenak.

Gizakiak, gutxienez ere, oinarrizko hiru pulsio dauzka: gorputz-plazeraren lehen mailako desioa; gizarte-loturaren desioa eta aukerak biderkatzeko desioa Marinaren arabera⁷⁶, hiru desio mota horiek alde on eta alde txar bana dute. Indarrean dagoen sistema ekonomikoa lehenarekin eta hirugarrenarekin lotua dago (plazera bilatzearekin eta aukerak biderkatzeko desioarekin). Kontsumo materiala era arrazoigarrian murriztuko bada, beharrezkoa da oinarrizko bigarren desioa garatzea, jende arteko harremanak eta erkidego-prozesuak oinarri harturik.

Kontua da harreman-ondasunen ekoizpena sustatzea, Mauro Bonaiutik emandako izena gurera ekarrita⁷⁷. Harreman-ondasunak dira era bakartuan goza ez daitezkeen "ondasun"

motak; hau da, ondasun horiek bakar-bakarrik goza daitezke eskaintzailearen eta eskaintzailearen harreman baten baitan; adibidez, jendearentzako zerbitzuak (zainketak, ongizatea, laguntza), baina baita kultur, arte eta gogo zerbitzuak ere. “Zainketa-ekonomiak” harreman-ondasunak sortzen ditu, eta pentsalari feminista askok hartan pausatu dute begirada.

Riechmann-en irudikoz, esan liteke estatuak ondasun publikoak ekoizten dituela; merkatuak, ondasun pribatuak, eta “hirugarren sektoreak” (batez ere emakumeek bermatzen duten etxeko ekoizpena barne), “elkarbanatze-ekonomiari” berariaz dagozkion harreman-ondasun kolektiboak ⁷⁸.

Erauzketa eta hondakin-sorrera murrizteaz gain, lankidetzaz ere sustatzeko bide bat hauxe litzateke: hots, ondasun material tradizionalak (ingurumen eragin handikoak) ekoizteko eskaria murriztu eta harreman-ondasunak ekoizteko joera sustatzea. Elkartasunezko ekonomiak edo ekonomia zibilak, gainera, berariazko abantaila konparatibo bat dauka.

Holako aldaketa baten ondorioak oso desiragarriak dira ekologiaren ikuspegitik, ekoizpen sozialak askoz ere materia eta energia kantitate txikiagoak erabiltzen baititu ekoizpen materialak baino. Baliabideak oso gutxi higatzen ditu, eta, horren ondorioz, balio eta ongizate maila altuak lortzen dira. Bestalde, giza jarduera du oinarri, eta ez dago teknolo-

giarekin ordezkaterik, industria tradizionalean gertatzen den bezala. Beraz, kontua litzateke kontsumo-ondasunen ekoizpena errotik murriztea, ondasun iraunkorren eta harreman-ondasunen alde; horrela, ekonomia neoklasikoaren itsukeria gaindituko genuke; ongizatea eta balioa, izan ere, kontsumitzeko gauza garen ondasun-fluxura murriztuko bainkituzke.

Oso argi ikus dezakegu iraunkortasun ekologikoaren eta iraunkortasun ekonomiko-sozialaren artean dagoen lotura. Elkartasunezko ekonomia harreman-ondasunak ekoiztearen bidez hedatzeak balio ekonomikoa sortzen du, materia/energiaren degradazioa murriztu badaiteke, baina horrez gain, bide ahaltsua da zuzentasunezko ekonomia bat egiteko, betiere aberastasuna metatzeko egungo prozesua berrerekatze aldera. Irabazi-asmorik gabeko erakundeek, izan ere, elkartasunezko ekonomiaren irizpideekin bat egin litzakete etorkizunean egungo ondasun eta zerbitzu asko; besteak beste, kalitatezko nekazaritza- eta elikadura-ekoizpena; tokian tokiko energia ekoiztea; artisautza, zerbitzuak, adibide gutxi batzuk ematearren⁷⁹.

Gizarte aberastuetan berariazko eskari bat dago bizi-kalitatearen inguruan. Eskari hori, ordea, ez daiteke ase, ondasun tradizional gehiago ekoiztuz. Hobe esan, harrera-eskari bat da, zainketa-eskari bat, ezagutza-eskari bat, parte hartzeko eskari bat. Holako onda-

sunak ekoizteko, materia eta energia oso gutxi behar dira. Nolanahi ere, zati oso garrantzitsu bat izan daitezke etorkizuneko balio-ekoizpenean.

Herrialde pobretuetan, horrek esan nahi du gizarte-loturak eta familia-sareak suntsitzea eragotzi behar dela, batez ere; horko garapenak, izan ere, arrazoi ekologikoak eta ekonomikoak direla medio, inoiz ezin izango ditu bere gain hartu mendebaldeko garapenaren ezaugarriak.

e) Aberastasuna banatzea eta berdintasuna

Beti esan izan da banaketa ekoizpena hazteari dagoela lotua. Ekonomia neoklasikoak errezeta magiko bat dauka ongizatea lortzeko: tartaren tamaina handitzea; hau da, haztea, eta horrela, banaketaren kontu deserosoa saihesten du. Arestian ikusi dugu, dena den, hazkundeak kontra egiten diela naturaren oinarritzko legeei eta aldi baterako baizik ez daitekeela egon indarrean, eta hala ere, hondamen handia eraginez. Ongizatea, beraz, funtsean, banaketaren kontu politikoari lotzen zaio, berriz ere.

Lurra banatzea kontu garrantzitsua izango da etorkizunean. Zeregina, zehazki, izango da nekazaritza industrialari, hirigintza arloko espekulazioari, eta asfaltoa eta zementua

hedatzeari lurra kentzea eta tokiko nekazaritza eta ekologia sistemen eskura jartzea.

Premiazkoa da hainbat proposamen aztertea; esaterako, herritarrentzako oinarritzko errenta eta soldata osagarriak jartzea. Era berean, interesgarria litzateke gehienezko errenta bat ezartzeko aukera. Gaizki ordaindutako enplegu prekario asko dauden bezala, badira soldata garbia jaitsita ere, bizi-baldintzetan batere galerarik izango ez luketen pertsonak.

Desberdintasunak murrizteak jabetzaren inguruko eztabaidan murgiltzen gaitu. Paradoxikoki, gure gizarteak, huraxe osatzen duten pertsonen arteko eskubide-berdintasunaren aldekoa izanik ere, naturaltasun osoz onartzen du jabetza-eskubidearen inguruan sekulako desberdintasunak izatea. Iraunkortasunaren kulturaren, batetik, etxebizitza erabiltzeari edo lurra lantzeari lotutako jabetza legoke, eta, bestetik, metaketari lotutako jabetzak, bai ondasun higiezinak meta-tzea, bai finantza-produktuak metatzea; beraz, azken jabetza horri muga jarri beharko litzaioke. Izan ere, beste pertsona batzuen irismenetik kanpo uzten baitu oinarritzko premiak asetzeko aukera.

Metaketa mugatze aldera eta desberdintasun-gradienteak murrizte aldera, funtsezkoa da egun indarrean dagoen nazioarteko diru-sistema aldatzea, zertarako eta finantzen hedapen globalizatua mugatuko dituzten

erregulazioak ezartzeko; bankuen dimentsioa erregulatzeko, bankuen jarduera kontrolatzeko, kutxa-koefizientea handitzeko, finantza-dirua eta banku-dirua sortzeko aukerak mugatzeko, eta zerga-paradisuak ezabatzeko, oligarkek beren ondarea eta negozioak kanpora eramateko eta estatu-legeetatik kanpo uzteko aukerarik izan ez dezaten.

Aberastasuna berdintasunez banatuko bada, zerbitzu publiko sendoekin batera, fiskalitate progresiboa behar da, eta gastu publikoa lehentasunez ongizaterantz bideratu behar da: osasuna, hezkuntza, herritarrak babestu eta zaintzea.

Azken finean, kontua da egun indarrean dauden irizpideen ordez bestelako arrazionaltasun ekonomiko bat erabiltzea, bizitza mantentzea ahalbidetzen duten gizarte eta ingurumen arloko eskakizunei lotutakoa. Erabaki ekonomikoak berdintasunerantz bideratzea ez da bakarrik arau kontu bat edo tresna ekonomikoei dagokien kontu bat; aldi berean, kultur aldaketak sustatu ere egin behar dira, baina azken hamarkada hauetan aldaketak sustatu diren norabidearen kontra.

*f) Aliantzak ehuntzea;
gehiengoak eraikitzea*

Gaur egun, justizia sozialaren alde eta ekologia eta giza arloko iraunkortasunaren aldeko eraldakuntza-lanetan dihardutenen gizarte-

eta politika-arloko mugimenduen baitan, errealitatearen analisi kritikoa dabil indarrean, eta aldaketa eragiteko proposamen ugari daude; ez dago behar adina indarrik, ordea, aldaketa horiek behartzeko. Beraz, iraultza aurreko egoeraren baldintza guztiak dituen une batean gaude, baina subjektu iraultzaile-rik gabe⁸⁰.

Era askotako ekimen eta mugimenduek analisiak partekatu eta proposamen barnera-koiak eta ez-baztertzailak lantzen dituzte; gero eta gehiagok, gainera. Baina, hala ere, urrun gaude elkargunetik eta oinarri sendo bat egituratzetik, behar diren aldaketak sustatu eta eskatzeko.

Aldaketak eragin nahi baditugu, ideietan borrokatu beharko dugu, bai ekonomian, bai ekologian, bai gizartean, bai politikan. Baina, oroz gain, botere kolektiboa eraiki behar izateaz gain, aldaketa bat bultzatu eta exijitu dezaketen gehiengoak ere osatu beharko dira.

Aliantzak ehuntzeko lanean, oso garrantzitsua da sindikalgintzaren eta mugimendu ekologistaren arteko elkarriketa. Ekologismoak bidezko trantsizioen eraikuntzan engaiatu behar du, bestelako ekoizpen-eredurantz jotzeko, betiere langileen babes bermatuko duen eredia lortze aldera. Sindikalgintzak, bere aldetik, egungo eredia hedatzeko dauden muga fisikoei aurre egin beharko die eta, aldi berean, aukerabide bide-

ragarriak bilatzen engaiatu beharko du, jendearentzako ekarri gabe saihestu nahi direnak baino arrisku larriagoak.

Ez dago pentsatzerik gizartearen eta ingurumenaren kolapsoa lagungarri izango zaigunik. Mugimendu bat egituratzeko gauza ez bagara, are txarragoa izan daiteke kapitalismo honen atzetik etor daitekeena.

Hartara, garai bateko joerak gainditu beharko ditugu militante izateko moduan edo ekintzaile izateko moduan; joera haien ondorioz, desberdintasun bakoitzak zatiketa eragin baitu, eta gure etsai bihurtu du gurengandik gutxien aldentuta zegoen huraxe.

Erraza da kritika latza lantzea, oso ohituta gaude horretara. Zailagoa da, ordea, hurbil-

ketak bilatzea, desberdintasunak desberdintasun bizikide izatea; zailagoa ere, komeni zaigun norabide batean bide tarteak elkarrekin egitera ohitzea, goizegi hautsi gabe, nahiz eta helmuga guztiz berdina ez izan.

Gizakia lankidetzari eta elkarrekiko laguntzari esker bilakatu zen, eta guk gizaki izaten jarraitzen dugu; horrenbestez, aldaketak eragiteko behar besteko indarra bakarrik lortuko dugu, elkarren arteko eraikuntzan eta akordioetan oinarrituta eta borrokatzeko eskura dugun tresna bakarra zainduta; gure lankideak zainduta, alegia. Ez dago beste biderik. Edo bat eginda jokatzen dugu edo presta gaitzen etortzear dagoenerako.

Oharrak

1. Meadows, D. H. (1972) Los límites al crecimiento: informe al Club de Roma sobre el predicamento de la humanidad. Mexiko D.F. Fondo de Cultura Económica.
2. Meadows, D., Randers, J. eta Meadows, D. (2004) Limits to growth: the 30 years update. White River Junction (UT) Chelsea: Green.
3. García, E. (2005) El Cambio más allá de los límites al crecimiento: un nuevo referente para el realismo en la sociología ecológica. Valentzia. Valentziako Unibertsitatea. 115. or.
4. Reid, W. dir. (2005) Informe evaluación ecosistemas del milenio www.millenniumassessment.org, jaitsiera data: 2010eko uztailean 17a.
5. UNIA (2008). Manifiesto de la UNIA sobre el papel de la Ciencia y el Arte ante el Cambio Global. Iraunkortasunerako ikasgela. Andaluziako Nazioarteko Unibertsitatea.
6. Vilches A. eta Gil Pérez D. (2009) Una situación de emergencia planetaria a la que debemos y podemos hacer frente in Hezkuntza Ministerioa (2009) Educar para el Desarrollo Sostenible. Madril, Revista de Educación, ale berezia, 2009, 104. or.
7. Sachs, L. (2008) Economía para un planeta abarrotado. Barcelona. Debate, 101. or.
8. Riechmann, J. (2003) Tiempo para la vida. La crisis ecológica en su dimensión temporal. Málaga. Ediciones del Genal 22. or.
9. Tal y como defiende Boaventura Souza Santos en Santos, B. S.(2005) El milenio huérfano. En sayos para una nueva cultura política. Madril. Trotta.
10. Latouche, S. (2008) La apuesta por el decrecimiento. Icaria.
11. Naredo J.M. (2006) Raíces económicas del deterioro ecológico y social. Más allá de los dogmas. Madril. Siglo XXI. 47. or.
12. Naredo Íbidem, 54. or.
13. Passet, R (1996) Principios de bioeconomía. Madril. Fundación Argentina (Lehen argitalpena Parísen argitaratu zen, 1990ean) 82. or.
14. Morin, E (2005) Introducción al pensamiento complejo. Barcelona. Gedisa 30. eta 31. or.
15. Fernández Durán, R. (2010) El Antropoceno: la crisis ecológica se hace mundial. La expansión del capitalismo global choca con la Biosfera. Madril eta Barcelona. Argitaletxeak: Coeditores. Virus eta Libros en Acción 4.
16. Fernández Durán, R. (2010) Op. Cit. 4. or.
17. Fernández Durán, R. (2010) Íbidem, 4. eta 5. or.
18. Fernández Durán, R. (2010) Íbidem, 4. or.
19. Daly, H. (1997) De la economía del mundo vacío a la economía del mundo lleno en Goodland, R., Daly, H., El Serafy, S. y von Droste, B. Medio ambiente y desarrollo sostenible; más allá del Informe Brundtland, Madril. Trotta 37-50. or.
20. Hubbert, K. (1949) Energy from Fossil Fuels en Science vol 199. www.eoearth.org . Jaitsiera data: 2010-07-12.
21. Herrero, Y. (2009) Una mirada crítica al concepto de Progreso in Ecologistas en Acción (2009) Claves del Ecologismo Social Madril. Libros en Acción. 12. or.
22. Fernández Durán, R. (2010) Íbidem, 5. or.
23. Moreno, JM (coord) (2005) Principales conclusiones de la evaluación preliminar de los impactos en España por efecto del cambio climático. Madril. Ingurumen Ministerioa.
24. Duarte, C. (coord) (2006) Cambio Global. Impactos de la actividad humana sobre el sistema Tierra. Madril. CSIC
25. IPCC (2007) Informe de Síntesis. www.ipcc.ch/pdf/assessment-report/ar4/syr/ar4_syr_sp.pdf Jaitsiera data: 2010-09-12.
26. Garapenaren aldeko Nazio Batuen Programa Mexikon (2008) Guía de Recursos de género para el cambio climático. México, PNUD. V or.
27. Garapenaren aldeko Nazio Batuen Programa Mexikon (2008), Íbidem VI or.
28. Hubbert, K. (1949) Íbidem.
29. Fernandez Durán R. (2008) Crepúsculo de la era trágica del petróleo. Pico del oro negro y colapso financiero y ecológico mundial. Madril/Bartelona Coedición Virus y Libros en Acción 27. or.
30. Estos procesos industriales de riesgo pueden dar lugar a catástrofes ecológicas como el vertido de crudo en el Golfo de México causado por la petrolera BP.
31. Ballenilla, M. y Ballenilla, F. La Tasa de Retorno Energético. Revista El Ecologista, nº 55. 2007.
32. Naredo, J.M. (2006) Íbidem, 47. or.
33. Martínez Alier, J. (2005) Op. Cit.
34. Fundecol-en mezua 1999ko martxoaren 11n. Kontxerak emakumeak dira eta maskorrek biltzen dituzte saltzeko eta bizimopua aurrera ateratzeko. In Martínez Alier, J. (2004) El ecologismo de los pobres. Barcelona. Icaria, 116. or.
35. Martínez Alier, J (2009) ¿Ecologismo feminista? Mientras Tanto. 82 zk., 56. or.
36. Guha, R. (2000) The environmentalism an the Poor and the Global Movement for Environmental Justice. Viena Brandes und Apsen, 105-136. or.
37. Oberhuber, T. (2004) "Camino de la sexta gran extinción" in Revista Ecologista, 41. zk. Madril. Ecologistas en Acción.
38. Oberhuber, T. (2004). Íbidem.
39. PNUD (2005) Informe sobre Desarrollo Humano. Mundi Prensa eta PNUD.

40. PNUD (2004) Informe Mundial sobre el Desarrollo Humano Mundi Prensa eta PNUD.
41. Latouche, S. (2008) La apuesta por el decrecimiento Bartzelona Icaria 51. or.
42. WWF (2010) Planeta Vivo. Informe 2010. Biodiversidad, bio capacidad y desarrollo. Madril. WWF Espainia. 38. eta 39. or.
43. Martínez Alier, J. (2004) El ecologismo de los pobres: conflictos ambientales y lenguajes de valoración. Icaria
44. Garapenaren aldeko Nazio Batuen Programa Mexikon (2008) Íbidem, 25. or.
45. Novo (2006) Íbidem, 333. or.
46. Herrero, Y. (2006) Ecofeminismo: una propuesta de transformación para un mundo que agoniza . Cuadernos Mujer y Cooperativismo noviembre 2006 8. Zk. UCMTA
47. Citado por Talberth, J (2008) Íbidem, 68. or.
48. Elizalde, A. (2002) Otro sistema de creencias como base y consecuencia de una sustentabilidad posible en Leff, E. (coord) (2002) Ética, vida y sustentabilidad. Programa de Naciones Unidas para el Medio Ambiente. México.
49. Shiva, V. (2006) Manifiesto para una democracia de la Tierra. Paidós argitaletxea Bartzelona.
50. Carpintero, O. (2005). El metabolismo de la economía española. Recursos naturales y huella ecológica (1955 – 2000). Madril. Fundación César Manrique.
51. Carpintero, 2005 Íbidem.
52. Ecologistas en Acción (2008) Tejer la vida en verde y violeta. Vínculos entre ecologismo y feminismo. Madril. Ecologistas en Acción 13. or.
53. Vega, P. (2004) Las mujeres y el deterioro ecológico provocado por el actual modelo territorial. ¿Cómplices o víctimas? Madril, El Ecologista. 39. zk. 29-31.or.
54. Vega, P. (2004) Íbidem, 30. or.
55. Román, M. (2010) Seguridad y autonomía infantil: ¿a quién protegemos? En Aranda. G. et al (2010) VI Encuentro La Ciudad de los Niños. Derechos de la Infancia y Autonomía en las ciudades actuales. Madril. Acción Educativa 65-72. or.
56. Pérez Orozco, A. (2007). Amenaza tormenta: la crisis de los cuidados y la reorganización del sistema económico. Revista de Economía Crítica, 5.
57. García E. (2004) "Medio ambiente, y sociedad: la civilización y los límites del planeta". Alianza Ensayo argitaletxea.
58. WWF (2010) Op. Cit. 17. or.
59. Latouche S. (2008) Op.Cit.. 52. or.
60. Wackernagel M.& Rees, W (2001). Nuestra Huella Ecológica. Reduciendo el impacto humano sobre la Tierra. LOM Ediciones. Santiago (Txile), 2001
61. Bermejo, R. (2001) Economía sostenible. Principios, conceptos e instrumentos. Bilbo. Bakeaz 60. or.
62. Latouche, S. Ibidem.
63. Georgescu-Roegen , N (1997). La ley de la entropía y el proceso económico. Fundación Argentina.
64. Riechmann, J. (2005) "Sobre biomímesis y autolimitación" ISEGORÍA, 32. Zk., 95-118. or.
65. Innerarity, D. (2004) Un mundo sin alrededores. El Correo, 2004ko maiatzak 23.
66. Innerarity, D. (2004) Op Cit.
67. Riechmann J. (2008) ¿En qué estamos fallando? VIII. Sobre socialidad humana y sostenibilidad. Bartzelona. Icaria. 322. or.
68. Margulis L. y Sagan D. (1995) Microcosmos: Cuatro mil millones de años de evolución desde nuestros ancestros microbianos. Bartzelona. Tusquets Editores.
69. Pérez Orozco (2006) Perspectivas feministas en torno a la economía: el caso de los cuidados. Madril. Ekonomia eta Gizarte Kontseilua.
70. Pérez Orozco, A. (2007). Amenaza tormenta: la crisis de los cuidados y la reorganización del sistema económico. Revista de Economía Crítica, 5, 14. or.
71. Pérez Orozco (2006) Íbidem, 215. or.
72. Anteriormente Daly había utilizado también esta metáfora para reflejar la invisibilidad del medio físico en los esquemas de representación de la lógica económica convencional.
73. Pérez Orozco (2006) Íbidem, 203. or.
74. Carrasco (2001) La sostenibilidad de la vida humana ¿un asunto de mujeres? Mientras Tanto, 82. zk., 43-70. or.
75. Gardner, C. eta Assadourian, E. (2004). Reconsiderando la vida nueva. "La situación en el mundo 2004". Informe del Worldwatch Institute. Bartzelona, FUHEM/Icaria.
76. Marina J. A.(2007) Las arquitecturas del deseo. Bartzelona, Anagrama 54. or.
77. Bonaiuti, M. (2006) A la conquista de los bienes relacionales en Colectivo Revista Silence, Bartzelona. Leqtor. 42. eta 43. or.
78. Riechmann J. (2008) Op.Cit. 317. or.
79. Bonaiuti M. (2006) Op. Cit. 43. or.
80. Beck U. (1998) "La sociedad del riesgo", Paidós.

ELA INGURUMENA

